

Morgensang i skolen

Studerende: Åse Laursen

Studie nr.: 21309008

Hold nr.: 2134490309

Uddannelsessted: Læreruddannelsen,
UC Lillebælt, Jelling

Emne: Morgensang i skolen

Fag: Musik

Vejledere Poul Kjær Lauridsen
& Ove Krog Eskildsen

Dato: 3. april 2013

Antal anslag: 90.573

- Bilag 1: Lærere og skoleleders besvarelser
- Bilag 2: Elevernes besvarelser i procent
- Bilag 3: Referat af interview med skoleleder
- Bilag 4: Observation af morgensang på skolerne
- Bilag 5: DVD
- Bilag 6: Brochure *Find din stemme*
- Bilag 6.a: Brev fra Musiklærerforeningen

Indholdsfortegnelse

Case-story	3
Indledning	4
Problemformulering	5
Metodeafsnit	5
Begrebsafklaring	8
Sang i skolen	9
<i>Fællessangen, et led i dannelse</i>	9
<i>Mødet i fællessangen</i>	10
Teori	12
<i>Når børn synger, hva' så? af Linda Vilhelmsen</i>	12
<i>Skolens formål: dannelse og uddannelse</i>	13
<i>"Musik som sangfag" Frede V. Nielsen</i>	16
<i>Den kategoriale dannelse af Wolfgang Klafki</i>	18
<i>Klafki og Frede V</i>	19
<i>Hvad lovteksterne bestemmer</i>	19
<i>Oplevelser fra praktikken</i>	21
Sangen i offentlighedens lys	23
<i>Rapport: "Musikfag i undervisning og uddannelse: Status og perspektiv 2010"</i>	23
<i>Rapport af Rådgivningsgruppen</i>	23
<i>Morgensang styrker skoleliv</i>	25
<i>Inspiration til fællesang</i>	26
<i>Obligatorisk morgensang?</i>	28
<i>Obligatorisk morgensang i skolerne – et lovforslag</i>	29
Egen empiri	30
<i>Analyse og vurdering af skoleledernes besvarelser</i>	34
<i>Analyse af lærernes svar</i>	36
<i>Skema-oversigt</i>	38
<i>Søjlediagram</i>	39
<i>Analyse af elevernes svar</i>	39
Diskussion	41
Konklusion	43
Litteraturliste	44

Case-story

(Sæt DVD'en (bilag 5) i computeren og åben i *Windows Media Player*. Casen er beskrevet på baggrund af denne indspilning. Tidslinje 00.00)

Klokken ringer! Solen skinner ind ad de store vinduespartier i aulaen. Jeg besøger en skole i Midtjylland, med ca. 102 elever, 7 klassetrin og et spor. Morten sidder og spiller på et lille elorgel, mens Susan står og bladrer i en sangbog. Hun har tændt power pointen. Den lyser op på væggen. De snakker lidt sammen. Børnene er så småt begyndt at komme ind og stiller sig med front op mod Morten og Susan. De griner og snakker. Der er en god stemning. Flere børn kommer ind. Alle ved, at de skal starte dagen med morgensang. Klokken ringer igen (teaterringning). Nu er alle samlet og står i en stor flok og kigger op på Susan. Der står forældre og lærere rundt omkring langs væggen ved indgangen.

"Må I godt lyve hjemme hos jer, Mia?", spørger Susan højt og tydeligt med et glimt i øjet. "Nej, det må vi ik'", svarer pigen. Susan spørger forbausset: "Hvorfor dog ikke det?" "Så kan man jo ik' vide, om det er rigtigt, når man så siger noget til hinanden," svarer hun. "Det er nemlig rigtig", siger Susan. "Men hvad så, når vi skal synge om Theodor, der spiser 14 bjerge af is? Kan man det?" Børnene siger: *nej*... En dreng siger: "jamen, det ved man jo ik' passer, det kan man jo ik'." "Åh, så du mener, at hvis man bare lyver, så alle kan høre det er løgn, så må man gerne lyve?" spørger Susan.

De får sig en lille snak om, hvordan det hænger sammen, det med at lyve, og om man egentlig gerne må det. De bliver enige om, at hvis man bare lyver så tilpas meget, at de andre kan høre det er løgn, så er det ok at lyve.

Morten spiller et forspil, og så er sangen i gang. Susan starter sangen op og går ud og stiller sig på sidelinjen sammen med børnene. Hun har en meget venlig, men også autoritær, udstråling. Sangen spilles i c-dur. Den ligger lidt lavt, men børnene synger godt med. Susan er engageret og bruger hele sit kropssprog til at fortælle historien i sangen. Hun knytter hænderne og slår dem ud i luften, lægger tryk på nogle af ordene, mens hun kigger ned på eleverne. Nogle af de yngste elever ser lige så meget på Susan, som de ser op på teksten. Det virker som om, de gerne vil høre, hvad det er, hun *fortæller*.

De fem minutter, der er sat af til morgensangen, er gået. Sangen er slut. Nogle elever siger: *øv, den var ikke så lang*. De ville godt have sunget lidt mere.

Indledning

Sådan var morgensangen en vintermorgen i marts på en midtjysk skole, som efter 49 års skolepraksis indførte morgensang for 1 ½ år siden.

I 1814 blev der i de danske almueskoler indført sang som en integreret del af skolens hverdag, så morgensang kan formodes at have eksisteret i omkring 160 – 200 år.

I 70'erne, i min egen skoletid, praktiserede vi morgensang hver morgen. På den første skole jeg gik på i et halvt år, stod vi ved siden af vores stol og sang *Lysets engel går med glans* hver morgen. På landbyskolen, hvor jeg gik i syv år, stod vi på rækker, klassevis ved siden af hinanden, inde i aulaen. Lærer Madsen spillede klaver, mens det var rektor selv, der stod foran os og sang for på sangene. I begyndelsen sang vi fra en lille salmebog, men senere fik vi en lille rød sangbog, hvor sangrepertoiret strakte sig fra *Til himlene rækker* og til *Oles nye automobil*. Reformpædagogikken havde gjort sit indtog i skolerne. Børn skulle synge af lyst og opleve glæden ved sangen¹.

Det var ikke noget, jeg den gang på nogen måde vidste noget om eller satte spørgsmålstejn ved, for *sådan var det bare*. Mange skoler fravalgte morgensangen i den periode.

Morgensang er ikke obligatorisk på de danske skoler, men praktiseres alligevel mange steder. I min praktiktid, under min uddannelse, har der på alle skoler været praktiseret morgensang i en eller anden form, og jeg har selv været engageret og optrådt med klasser, jeg har haft i musikundervisning. Med min profession, som musislærer, ved jeg, at jeg kan komme til at skulle varetage denne opgave, men ved også, gennem egne og andres erfaringer, at kolleger på stedet kan virke som modstandere af denne praksis, da de med deres attitude viser, at god undervisningstid går til spil. Og hvad med børnene? Synes de godt om at mødes til og deltage i morgensangen, eller er det bare "skolens projekt" (at det er noget, kun lærere og leder ønsker)? Derfor vil jeg gerne grave lidt ned i lagene for at finde ud af hvilke overvejelser, der *egentligt* ligger til grund for skolers praksis af morgensang, som kan tale *for* eller *i mod* dens berettigelse i skolen.

Ved at besøge skoler, der praktiserer morgensang, håber jeg, på baggrund af deres erfaringer og tanker, at kunne få fat i en bagvedliggende forståelse for denne praksis i skolernes hverdag.

Ligger der potentielle musikfaglige -, dannelses- eller værdimæssige aspekter bagved? Jeg håber, min undersøgelse vil give mig en dybere forståelse *for* eller *imod* morgensang, så mine argumenter overfor kolleger, elever m.fl., i en eventuel morgensangspraksis, kan hvile på indsigt og troværdighed.

Derfor vil jeg i min opgave arbejde ud fra følgende spørgsmål:

¹ Nielsen, 1998, s.287 ff.

Problemformulering

Hvordan kan jeg på baggrund af undersøgelser om de danske skolers praksis af morgensang give et kvalificeret bud på morgensangens berettigelse i dag, set ud fra et musikfagligt og dannelsesmæssigt aspekt?

Metodeafsnit

Min opgave starter med en case story fra en af mine observationer på en skole i forbindelse med indsamling af empiri efterfulgt af et tilbageblik på skolernes morgensang, her iblandt min egen. (Se DVD, bilag 5) Jeg har et ønske om, gennem indsamling af andres viden, erfaringer og forståelse af morgensangspraksis, at kunne blive klogere på de bagvedliggende dannelses- og musikfaglige aspekter i forhold til morgensangspraksis. Det leder videre til min problemformulering.

Da der kan findes megen *underforståethed* i fagligt læsning, vil jeg i afsnittet med begrebsafklaring, prøve at definere enkelte begreber, jeg tror, kan bidrage til en bedre forståelse i læsning af min opgave.

Opgaven er delt ind i fire hovedoverafsnit, *Sangen i skolen*, *Teori*, *Sangen i offentlighedens lys og Egen Empiri*. Under hvert af disse afsnit findes underafsnit med små overskrifter, der henleder til indholdet i underafsnittet. Herefter følger punktet *opsamling*, hvori jeg prøver at opsamle hvert afsnits pointer i forhold til musikfaglige - og dannelsesmæssige aspekter, for at gøre det overskueligt med henblik på min konklusion sidst i opgaven.

I første afsnit ***Sangen i skolen*** vil jeg på baggrund af andres undren og undersøgelse, undersøge hvilke aspekter der er vigtige ift. morgensangspraksis. En kollegial samtale på lærerværelset på Hjørring Seminarium, hvor nogle lærere snakkede om, hvorfor de egentlig ikke mere sang morgensang på seminariet, satte en undersøgelse i gang og gav sig udslag i en bog *Sangen i skolen*² Jeg tror at denne undren og nysgerrighed fører en seriøs søgen med sig, hvilket, jeg håber, kan vise sig at være brugbar for min egen undersøgelse.

² Abrahamsen, mfl. 1998

I hovedafsnittet **Teori** vil jeg ud fra Linda Vilhelmsens bog *Når børn synger, hva så?*³ undersøge bagvedliggende teorier i praksis, der kan give en forklaring på en problematik, der er peget på i det forrige afsnit om, at mange ikke synger med på fællessang.

Folkeskolens to hovedformål er at danne og uddanne elever, hvortil formålsparagraffer er givet som rammegivende for skolen som institution. Jeg vil se på, om der findes formål, der kan berettigg morgensangen i skolens hverdag, se på ændringer gennem tiden og sidst i afsnittet se ud fra kapitel 4 i bogen: *Sangen i skolen*, hvad lovteksterne ellers bestemmer.

Ændringer i formålsparagrafferne får Frede Viggo Nielsen⁴ til at stille spørgsmålet, om folkeskolen er på vej til at forlade målsætningen om en fælles sangkultur. I sin bog *Almen Musikdidaktik*⁵ udtaler han sig om, at sang er et musikfagligt anliggende. Da fællessangen er redskabet i morgensang, må sangaspektet set ud fra en didaktisk vinkling kunne udgøre en vigtig pointe for min opgave. Frede V. har i kapitlet 5, *Musik som sangfag* delt sangen op i tre områder, som skaber en bedre forståelse for hvilke dimensioner sangfaget rummer, som jeg ser på.

På baggrund af hver en didaktisk overvejelse man gør sig, ligger der et menneske- og dannelsessyn. Derfor vil jeg i det efterfølgende se på Wolfgang Klafkis⁶ dannelsesteori⁷. Ud fra Klafkis dannelsesteori gør Frede V. i det følgende rede for sin egen forståelse af menneskets dannelse.

Et praktikeksempel vil indføres her med efterfølgende refleksioner, da det vil lede mig videre i min opgave til at inddrage debatten i offentligheden.

Under afsnittet: **Den offentlige debat** er der forskellige punkter. Først skal vi se på to rapporter. Den ene, som Frede V. står bag, "*Musikfag i undervisning og uddannelse: Status og perspektiv 2010*"⁸, konkretiserer og dokumenterer for bl.a. nedskæringer af musikfagets timetal, hvilket jeg ikke kommer til at gå i detaljer med, men blot bruger som evidensbaseret materiale. Den anden rapport, "*Rapport af Rådgivningsgruppen; Sagsnr.: 049.291.021*"⁹, udgivet i 2007 af en Rådgivningsgruppe i samarbejde med Kulturministeren og Undervisningsministeriet, rådgiver og anbefaler på baggrund af undersøgelse, hvad der kan styrke de praktisk musiske fag som kompensation for de

³ Vilhelmsen,2003

⁴ f. 1942, dansk musikforsker og dr.pæd., siden 1971 ansat på Danmarks Lærerhøjskole, hvor han i 1998 blev professor, samt kendt for sin omfattende faglitterære produktion inden for musikvidenskab, musikpsykologi og musikpædagogik

⁵ Nielsen,1998

⁶ Tysk dannelsesteoretiker (f.1927)

⁷ Kirk,2009,s.94

⁸ Musikmanifest.dk

⁹ Umv.dk

nedskæringer, de har været udsat for.

Et andet underpunkt i dette afsnit kalder jeg *Den offentlige debat*. Jeg har søgt efter evidensbaseret empiri, for at se om der fandtes dokumentation på hvor mange skoler, der praktiserer morgensang i Danmark. Da jeg ikke fandt noget, vælger jeg i stedet kort at inddrage en undersøgelse, der er foretaget af YouGov Zaperas for Kristelig Dagblad. Resultatet har givet håndgribelige tal, som jeg blot synes er interessante lige at tage med.

Endnu et underpunkt omhandler et initiativ, der blev taget i 2008 for at styrke sangen og sangglæden i Danmark. Initiativet, taget af kordirigenten Michael Bojesen, en af landets førende korledere og chefdirigent for DR Radiopigekoret, førte til, at man valgte at kalde år 2012 for *Sangens År*¹⁰.

I samme periode blev der offentliggjort en publikation på Undervisningsministeriets hjemmeside¹¹. Publikationen hedder: *Inspiration til fællessang*, med henblik på udbredelse af sangen i skoler.

Ved at se nærmere på disse to initiativer, håber jeg, at kunne finde ud af, hvad det er for bagvedliggende værdier og tanker, der rører sig i snakken om mere sang i skole og land.

I sidste underpunkt trækker jeg den *obligatoriske morgensangs debat* ind i opgaven. Der blev i 2009 rejst et lovforslag fra Dansk Folkeparti med et ønske om, at få morgensangen gjort obligatorisk i skolerne, og hvad der skete med det, skal vi kort se på.

Sidste hovedafsnit er min *Egen empiri*.

Først i afsnittet forklarer jeg om mine bagvedliggende overvejelser i forhold til indsamling af empiri. Jeg bruger både kvantitative og kvalitative metoder, som jeg ligeledes begrundes.

Dernæst skal vi se på selv undersøgelsen og lave analyse af det indsamlede materiale. Både optagelserne, interviews og spørgeskemabesvarelserne danner grundlag for mine egne observationer, beskrivelser, analyser og konklusion.

På baggrund af de foregående afsnit vil jeg i dette afsnit *Diskussion* inddrage egne og andres undersøgelser og erfaringer på baggrund af teorier, vi har været indenfor tidligere i opgaven.

Afslutningsvis skal min konklusion gerne munde ud i en besvarelse på min problemformulering, om jeg, på baggrund af mine undersøgelser ud fra et musikfagligt - og dannelsesmæssigt aspekt, kan give et kvalificeret bud på morgensangens berettigelse i skolerne.

¹⁰ Doks.dk

¹¹ umv.dk

Begrebsafklaring

- **Fællessang:** før ca. 1800-tallet var fællessang først og fremmest salmesang ved den protestantiske gudstjeneste og ved andagter i hjemmet. Visse rituelle sange til fx folkelige processionser ved årets højtider har dog også traditionelt været fællessang. På baggrund af de nye former for gruppeidentitet, der voksede frem i Europas nationalstater i starten af 1800-tallet forstærkedes sammenholdet i og med sangen som fysisk og åndelig aktivitet, og samtidig skabtes en sangkultur om et repertoire, der gav udtryk for den pågældende gruppes værdier og selvopfattelse¹².
- **Inklusion:** er den dynamiske og vedvarende proces, hvori skolen øger mulighederne for tilstedeværelse, oplevelse af fællesskabet, aktiv deltagelse og højt læringsmæssigt udbytte for alle elever¹³
- **Kategorial dannelse:** er et begreb, Wolfgang Klafki bruger i sin dannelsesteori, som vil blive gennemgået i selve afsnittet. En dannelsesteori er en opfattelse af, en forestilling om, et sammenhængende syn på oplæringens, opdragelsens, herunder undervisningens hovedintentioner samt dens centrale midler og har som grundlag en menneske- og samfundsopfattelse¹⁴
- **Morgensang**¹⁵ er ikke noget alle mennesker er vokset op med. Alligevel er det en genre, som er kendt af mange. Begrebet knyttes til skoleverdenen; folkeskoler, friskoler, efterskoler, højskoler mv., hvor man synger fællessang om morgenen. En gang praktiseredes morgensangen med et nogenlunde fast indhold, (som beskrevet i indledningen af min egen morgensang). I dag er den gamle velkendte genre ikke så fastlåst, og man kan ikke med sikkerhed vide, hvad der ligger bag ordet i sin praksis, da skoler i dag praktiserer morgensang meget forskelligt.
- **Over a'et:** en betegnelse man bruger, når vi snakker om børns sang. Når man synger med fulde kraft, kan vores stemme nå til et vist punkt, og så må vi ændre måde at synge på, for at

¹² Denstoredanske.dk

¹³ Alenkær, 2011, s.25

¹⁴ Nielsen, 1998, s.54

¹⁵ min egen forklaring

kunne kom op på tonerne, dvs. bruge en stille stemme for at nå de høje toner. Over a´et er a´et i midterste toneregister, hvor børnene¹⁶ må ændre sangstemme. (Se s. 11 i opgaven)

- **Praktisk musiske fag:** hjemmekundskab, sløjd, musik, og billedkunst. Betegnes som dannelsesfag, fordi de udvikler elevernes kulturelle forståelse og motoriske evner.
- **Sangskat:** *en samling sange, som er en vigtig del af en kultur*¹⁷
- **Styrkelse af fagfaglighed:** omfatter, at der for år tilbage, blev sat fokus på, at eleverne skal lære mere. Det gøres ved, at man løbende tester eleverne helt ned fra de små klasser og op igennem skoletiden. Test der skal vise *verden*, at vores elever er lige så *dygtige* som elever i andre lande.

Sang i skolen

En mand født i 1909, forhenværende seminarirektor på Hjørring Seminarium igennem mange år, og som altid har praktiseret morgensang, må kunne give et seriøst og klart indblik i morgensangens virke ud fra et langt liv med erfaringer og oplevelser af morgensang i praksis. Derfor vælger jeg at referere til det interview, som blev lavet med Henry Holm (89 år) i forbindelse med en undersøgelse om morgensang, der blev foretaget i 1998 af lærere på Hjørring Seminarium, og som blev en del af bogen *Sangen i skolen*, der efterfølgende udkom. (De to næste afsnit er fra denne bog (Abrahamsen m.fl.1998) og derfor nævnes alle referencer kun med sidetal i parentes).

Fællessangen, et led i dannelse

I interviewet (s. 11) fortæller Henry Holm om sangen i skolen på sin tid, og at det handler om de danske værdier, når vi synger nationale sange og salmer. Uanset hvordan vi vender og drejer det, ifølge Holm, er vi et land med en kristen kultur, derfor bør alle sange i Højskolesangbogen kunne synges. Vores land har både flygtninge og indvandrere, som vi hjælper, og her mener han, at sang og musik er et oplagt middel i integrationen. *Selv i dag, hvor der er en voksende interesse for, ikke mindst hos de unge, en form for "over-herre" i tilværelsen, bør vi alle kunne synges med på fx*

¹⁶ og normalvis også kvinders. Mænd når højere op.

¹⁷ Becker-Christensen 2002,s.622

fællessangen "Op al den ting" og tillægge ordet Gud det man vil, Allah eller noget andet, siger Holm. Morgensangen gjorde ham mere oplagt. Han kunne være helt udmattet ved dagens begyndelse, men ved at mødes med de andre på skolen, få sagt goddag samt synge sammen, oplevede han, at han blev helt opvakt, og dagen blev anderledes. Morgensangen blev også brugt til at markere begivenheder og mærkedage.

Han taler klart for, at man følger med udviklingen i samfundet og i hvilken musik, de unge er optaget af, så man også kan synge de sange, som de kender. *De skal være medbestemmende i forhold til hvilke fællessange der skal synges, for det er ikke kun ordene, men fællesskabet og det fysiske velvære ved at synge, det handler om, plus det er samværet, mens man synger (s.13).* Han lægger vægt på, at ved at bruge en blanding af ældre og moderne musik, føler de unge også, at deres verden er repræsenteret i fællesskabet.

Det er lærerne, der først og fremmest skal have en holding. Være mennesker der ved, hvad et barn er, og en ung er, og som kender det ansvar, det er at være lærer. Der skal integreres mange elever, og det kan bl.a. gøres gennem fællessangen, som er et led i dannelse, der i sin bredeste betydning handler om viden, indsigt, adfærd og karaktertræk. Fællessangen skal være her, og den kan ikke undværes(s.13). Med disse ord afsluttes interviewet med Henry Holm.

Mødet i fællessangen

En af bogens forfattere, i *Sangen i skolen*, kommer i kapitel 2 ind på, at det faktisk ikke er så let at praktisere fællessang i dag, idet det som oftest kun er fåtallet, der synger med, og hvad der kan ligge til grund for det.

De fleste mennesker mener, at *alle elsker da en god sang*, men Peter Abrahamsen (Cand.phil. i musik fra Aalborg Universitet), som professionelt beskæftiger sig med musik, siger, at det ikke er så let at få fællessangen til at fungere. Ofte er det kun fåtallet, der synger med. Det er ikke mere en *naturlig måde at mødes på*. Med undtagelse af efterskoler og højskoler. Her trives sangen stadigvæk, måske fordi sangen er et *fælles udtryk*, på tværs af alder og nationalitet (s.14).

Ifølge Abrahamsen kan det være i forhold til tre problematikker, at folk ikke synger med (s.15):

- 1) de er tonedøve, dvs. de har ikke fået trænet forbindelsen mellem øre og stemme – mellem indtryk og udtryk (har svært ved at skelne toner og intervaller og ved at gengive dem) eller
- 2) de har et utrænede sangapparat, så de ikke føler, de kan synge med på de høje toner. Ingen af dem kan orientere sig i toneregisteret, der ligger højere end talelejet (s.15). Når man må

sænke tonearten, som vi ofte må, er det symptomer på, at vi har problemer af fysiologisk karakter.

- 3) Der er en tendens til kulturel opsplittning. Vores forskellige kulturelle tilhørsforhold betyder, at det er forskellige sange, der har betydning og giver mening for det enkelte individ.

Alligevel skal der være en balance mellem det, vi kalder en international popkultur og så bevidstheden om ikke at udvise vores egen identitet og egne kulturelle værdier. Både børn og voksne skal lære at møde hinanden med respekt og med forståelse for udviklingsproces, den livserfaring og kulturelle ballast, vi har med os (s.21).

Udvises denne respekt kan man udveksle og dele hinandens erfaringer til fælles gavn og med mulighed for at holde sangen som en samværsform i live, siger Abrahamsen (ibid). Fællessang har betydning for mennesket i både psykologisk og social forstand (ibid), men med forandringerne trues den danske kulturarv. Lærere var i tidligere tider *kulturformidlere*, men ligesom lærerbegrebet har ændret sig til at *være vejleder*, skal vi måske også se os selv som *kulturvejledere* (ibid).

Han er ikke så bange for at den danske kulturarv forsvinder, men *vi må lære at leve side om side med den internationale popkultur, som også formidler et kulturelt budskab, der er af lige så stor betydning for det moderne menneske som vores danske kulturarv* (s.20).

Opsamling

Det er bemærkelses- og beundringsværdigt samt tankevækkende at høre en ældre mand, som 89-årige Holm, udtrykke sig om vigtigheden i sangfællesskabet af at kunne imødekomme den yngre generation i deres ønsker af sangvalg, så de oplever sig som en del af fællesskabet.

For ham handler sangen om fællesskabsfølelse, danske værdier, integration, fællesskab på tværs af alder, tid og nationalitet. Sangen er et led i dannelse, der i sin bredeste betydning handler om viden, indsigt, adfærd og karaktertræk.

Abrahamsen taler også om sangen som en samværsform. Fællesskabet på tværs af identitet og nationalitet, med respekt for hinanden med det man er. Det handler om den danske kulturarv, men også om at have forståelse for andres kulturarv, og som lærere kunne *vejlede i kulturen*. For begges vedkommende er sangens mulighed en sammenhængskraft i samfundet, mellem generationer og nationaliteter.

Teori

I problematikken om at kun fåtallet synger i offentligheden, berører Abrahamsen, utrænede stemmer og ører, nøjagtigt som Linda Vilhelmsen påpeger det i sin bog *Når børn synger – hva' så?* De tre problematikker, som Abrahamsen forholder sig til, sætter Linda Vilhelmsen begreber på. Hun argumenterer for vigtigheden af, at man i musikundervisningen arbejder med *stemmebevidsthed* og *-træning*. Lad os se på begreberne i det følgende afsnit.

Når børn synger, hva' så? af Linda Vilhelmsen

(Alle referencer er i dette afsnit fra Vilhelmsens bog (Vilhelmsen, 2003), derfor refereres kun til sidetal).

Linda Vilhelmsen skriver (s.17) at: *"de allerfleste børn møder ved skolestart med et højt sangligt stemmeværd". Får barnet en oplevelse af ikke at kunne synge, kan det forårsage et lavt stemmeværd, og kan resultere i, at nogle personer holder op med at synge.* I bogen giver hun bud på, hvad man kan iværksætte for at imødegå dette fænomen. Gennem arbejde med stemmebevidsthed kan man søge at bidrage til, at børn bibeholder et højt sangligt stemmeværd. (s.17) I stemmearbejdet arbejdes ud fra tre begreber, hvoraf vi skal se på de to:

- **PVS:** Poor vocal shift (s.63n)
 - Manglende skift fra talestemme til sangstemme. Eleverne skal bevidstgøres om dette skift (for det er ikke alle, der *af sig selv*, laver det), så de opnår erkendelse af skiftet mellem tale og sang.
- **ECP:** Energy conservation phenomenon (s.64)
 - Børn konserverer deres kropslige energi hvorved sangen bliver svag (evt. også PVS som følge heraf)

Arbejdet med stemmen skal bevirke, at børnene udvikler fortrolighed og tillid til den alsidige stemmebrug (som de har fra naturens side) (s.14), og kan se egne muligheder og færdigheder i forbindelse med sanglig udfoldelse (s.17ø).

Det vigtige i forhold til fællessangsperspektivet vil være at se på begrebet PVS, idet børn mange gange kan miste sangglæden, hvis sangene synges for højt, dvs. over a'et. *Og det er netop i forhold til børnenes argument om ikke at ville synge med, fordi sangen synges for højt, at det bliver aktuelt med stemmearbejdet (s.76f),* siger Linda Vilhelmsen.

På side 79, påpeger hun det vigtige i det bevidste sang- og stemmearbejde, *at børn må få egne positive personlige erfaring omkring egen sanglig udfoldelse*. Samtidig siger hun: *men fordi den sanglige udfoldelse traditionelt set foregår på fællessangsbasis (som kulturelt betinget), gives der sjældent mulighed for at forholde sig til egen stemmebrug (s.79)*.

Stemmearbejdet, som Linda Vilhelmsen arbejder med, er et af aspekterne under dimensionen *sange som aktivitet*, som Frede Viggo Nielsen beskriver i sin bog *Almen Musikdidaktik*.

Før vi ser på Frede V.s musikdidaktiske teori, skal vi se på ændringer, der er sket i skolens formålsparagraffer og formål i forhold til *sang*. Ændringer, som ifølge Frede V. er tankevækkende.

Skolens formål: dannelse og uddannelse

Skolens to vigtigste opgaver har altid været af en dannende og uddannende karakter.

Folkeskolens formålsparagraf 2009¹⁸

Sammendrag af § 1, stk.2 og 3:

”Skolen har til formål at danne og uddanne eleverne så de bliver parate til at kunne deltage i et demokratisk samfund, der stiller krav til både faglighed med henblik på videreuddannelse, men også på den enkelte elevs alsidig personlige udvikling og elevens udvikling af tillid til egne muligheder og baggrund for at tage stilling og handle”. Sådan formulerer vi det eksplicit til hinanden og i vores opgaver på Læreruddannelsen, når vi sammenfatter Folkeskolens Formålsparagrafs to hovedformål. Det handler ganske enkelt om den enkelte elevs uddannelse og dannelse. Hvordan denne opgave løftes, vil til en hver tid afhænge af, *hvem* der læser og efterfølgende tolker det.

Op igennem tiden er der sket mange ændringer i lovteksterne. (Hvis man har lyst til at gå i dybden, kan man læse bagerst i Frede V.s bog *Almen Musikdidaktik*, kapitel 5, hvor han går ned i detaljer og påpeger ændringerne.)

¹⁸ uvm.dk

Vi skal her se på **formålsparagrafferne for faget musik I 1960**¹⁹, her stod, at formålet med undervisningen i sang var →

Jeg har lavet ord med fed skrift, da det er ord, der siger noget om aspekter, der kan forekomme i arbejdet med fællessang.

Der står, at *fællessangen må have en fremtrædende plads i undervisningen idet, det er afgørende for at sangene bevares...* En historisk og kulturel arv, der skal tages hensyn til. Stemmen har *brug for pleje*, og at det er muligt at *udvikle og styrke evnen til og den umiddelbare glæde ved at synge*.

I dag står der i **Fælles mål for faget musik 2009**²⁰:

Formålet med undervisningen i musik er →
(det understregede, var egentligt blevet taget ud i 1995, men er her genindført).

I 1960 var det udvikling af børnenes musikalske anlæg, der kunne *berige dem i deres tilværelse i og uden for skolen*. I dag står der, at ved at arbejde med musikken skal den give os *forudsætning for livslang og aktiv deltagelse i musiklivet*.

1. at **udvikle og styrke evnen til og den umiddelbare glæde ved at synge**, spille og lytte til musik,
2. gennem **indøvelse af et fyldigt melodistof at give børnene kendskab til folke- og kirkesang**,
3. at **pleje stemmen** og udvikle øret og den rytmiske fornemmelse
4. i det hele at udvikle børnenes musikalske anlæg og derigennem **bidrage til at berige deres tilværelse i og uden for skolen**. Det fremhæves, at arbejdet med fællessang må have en fremtrædende plads i undervisningen, idet dette er af afgørende betydning for, at vore mange gode folkelige sange synges og dermed bevares.

...at eleverne **udvikler deres evne til at opleve musik og til at udtrykke sig i og om musik**, herunder **synge danske sange**
Undervisningen skal bibringe dem **forudsætninger for livslang og aktiv deltagelse i musiklivet** og for at kunne forholde sig til samfundets mangeartede musiktilbud.

Stk. 2.

Gennem aktiv og skabende beskæftigelse med musik skal undervisningen medvirke til elevernes **følelsesmæssige og intellektuelle udvikling, udvikling af koncentration** og motorik samt **øge deres forståelse af sig selv som en del af et fællesskab**.

Stk. 3.

Undervisningen skal fremme elevernes **forståelse af dansk og udenlandskmusiktradition som en del af kulturlivet**, dels således som den indgår i det aktuelle samfundsliv, dels i dens historiske perspektiv.

¹⁹ Nielsen, 1998, s.287 ff.

²⁰ Fælles Mål Musik, 2009

Lad os se hvad der står i slutmålene for 6. klassesettrin²¹ i dag i Fælles Mål for faget Musik:

Slutmål (enkelte udvalgte) efter 6. klassesettrin:

- Musikudøvelse
Undervisningen skal lede frem mod, at eleverne har tilegnet sig kundskaber og færdigheder, der **sætter dem i stand til at:**
 - **deltage aktiv i fælles musikalsk udfoldelse i sang** og spil
 - **syng et alsidigt repertoire af sange og salmer**
 - **syng med god intonation og klang**
- Musik skaben
 - **anvende stemme i skabende musikalsk arbejde**
- Musikforståelse
 - **lytte åbent og opmærksomt til indspillet og levende fremført musik**

Jeg vil opsamle på ovenstående helt til sidst i dette afsnit, før praktikeksemplet kommer, men vil kort nævne, at ud over alle formål og paragraffer arbejdes der på de respektive skoler ud fra andre konkrete begreber og fokuspunkter, herunder inklusion, som er meget oppe i tiden. Hver gang disse formål læses, skal man huske, at med inklusionen for øje er det vigtigt at have *den enkelte elev* for øje.

Indholdet i sangfaget har været sangaspektet, som også har udgjort rygraden i faget, men med ændringer i formålparagraffer og formål for faget musik, kan man se, at sangen ikke mere har en så central plads. På baggrund af bl.a. disse ændringer²², set i lyset af forskellige musikdidaktiske positioner og konceptioner, stiller Frede V. spørgsmål til, om folkeskolen er på vej til at forlade målsætningen om en fælles sangkultur. Han har opdelt sangen i tre områder, som skaber en bedre forståelse for hvilke dimensioner sangfaget rummer. Frede V. skelner nok imellem dimensionerne, men omtaler dem dog som uadskillelige og betegner dem som væsensforskellige didaktiske vægtlægninger²³.

Sang er et musikfagligt anliggende, og da fællessangen er redskabet i morgensang, er sangaspektet, *hvad det indeholder, og hvad det indebærer* på baggrund af Frede V.s teori, værd at se på.

²¹ Ibid

²² og andre mere konkretiserede ændringer, som kan læses i Frede V. s Almen Musikdidaktik, 1998, kap. 5, s.286ff.

²³ Nielsen,1998,s.165

"Musik som sangfag"²⁴ Frede V. Nielsen

Lad so se nærmere på de tre dimensioner: (alle referencer er til Nielsens egen bog, derfor kun sidetal)

- a) Sange som indhold (s.165)
- b) Sange som middel (s.170)
- c) Sange som aktivitet (s.172)

Sange som indhold

Når vi taler om sange som indhold, handler det om *hvilke sange*, vi synger. Det handler på den måde også om et fælles kulturindhold set ud fra et *klassiskdannende* aspekt (s.166n). Den *fælles sangkultur* har de senere år ændret sig fra et repertoire bestående af sange fra den *klassisk* danske sangskat, til et udvidet repertoire med mange internationale sange, på grund af massemedieindflydelsen. Hvis vi ønsker at bevare et musikalsk fællesrepertoire, som udtryk for vor fælles kultur, må det være folkeskolen, der skal varetage denne opgave, mener Frede V. Musiklærerens valg af sange vil være afgørende for hvilke sange, der går i arv til den næste generation, så vi kan udtrykke os på baggrund af en fælles forståelse. Er det ikke tilfældet, vil der ske en generel opsplitning eller en *differentiering* af det fælles kulturindhold.

Sange som middel

Sange som middel handler om at bruge sangene i formidlingssammenhæng, dvs. forståelse for musikfaglige begreber som form, omkvæd, repetition, puls, rytme eller at eleverne opnår en fornemmelse heraf.

Sange som aktivitet

Målet for sangen er her, aktiviteten *at synge*, som kan deles ind i tre dimensioner:

- *Fysiologisk aspekt – handler om at udvikle sund stemmebrug*
- *Psykologisk aspekt – handler om vigtigheden af at kunne udtrykke sig i sang*
- *Socialt og socialt-psykologisk aspekt – handler om fællesskabsfølelsen og samværet omkring sang.*

²⁴ Ibid

Alle tre aspekter vil i en sang/syngesituation, ifølge Frede V, gribe ind i hinanden, samtidig med at den historiske dimension vil have sin påvirkning på aktiviteten. Det væsentlige er ikke et bestemt indhold eller en bestemt aktivitet, men de måder indhold og aktivitet realiseres på (s.187).

Opsamling

Både Linda Vilhelmsen og Frede V. har fokus på det musikfaglige aspekt, at arbejde konkret med stemmen. Sang handler for Frede V. om kultur, sangkultur, at bevare et musikalsk fællesrepertoire, som giver os en fælles forståelse. Fællesrepertoire, som en sammenhængskraft, der kan *forene* på tværs af en "fælleskultur". Endvidere handler det om fællesskabsfølelse, det sociale aspekt.

Børn skal være aktive og skabende når det gælder musikken. Det indebærer at læreren tilrettelægger undervisning, der kan skabe de muligheder for dem, hvilket disse musikdidaktiske redskaber kan være en hjælp til. At *synge danske sange* giver en klar begrundelse for vigtigheden i faget, for at arbejde med sangen, men ikke som *den gang*. Hvor formålet med undervisningen før i tiden tog udgangspunkt i "sang" står der i dag "i musik". Når der arbejdes med sang i dag, er det måske nærmere ud fra tanken om, at det skal være meningsskabende ift. elevernes personlige (følelsesmæssige og intellektuelle) udvikling og for deres videre liv, hvor de skal forstå sig selv som en del af et fællesskab, i et demokratisk samfund. Elever skal gives færdigheder i sang, så de kan synge med, når de er til fx bryllupper, begravelse, men også et videre liv på måske efterskole eller højskole. Her siger Linda Vilhelmsen, at en vigtig dimension i arbejdet med den sanglige aktivitet, hvor sang ses som kulturelt betinget, er, at børnene får positive personlige erfaring omkring egen sanglig udfoldelse.

Formålsparagrafferne giver os et indblik i, at hvor *sangen* før i tiden mere var tænkt som "indhold", kom der i 60'erne – 70'erne mere fokus på *sangen* som oplevelsen, spontan og *at synge af lyst*. Når synet på sangen og mennesket ændrede sig, var det i forhold til blandt andet det ændrede syn på mennesket gennem reformpædagogikken.

Man kan sige at ens musikdidaktiske overvejelser altid vil bære præg af ens dannelses- og menneskesyn. Wolfgang Klafki er, på baggrund af de forskellige dannelsessyn der har været gennem tiden, kommet frem til en dannelsese teori, han betegner som: *Den kategoriale dannelse*.

Er man bevidst om, *hvad* det er, man mener, *børn skal have med sig* i livet efter skolen, kan man også være mere nøjagtig i sine didaktiske overvejelser. Klafki opererer med tre begreber i sin dannelsese teori.

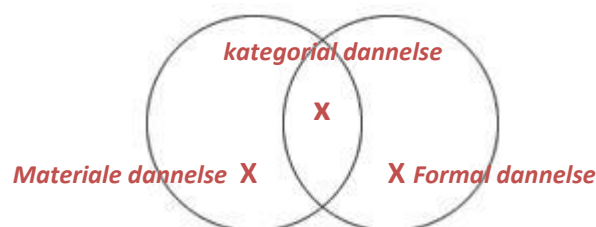
Den kategoriale dannelse af Wolfgang Klafki

- ❖ *Den materiale dannelse*²⁵, kan igen opdeles i to kategorier:
 - de objektive- og klassiske dannelsesteorier.
Det handler om *det videnskabscentreret indhold*. Sange der giver forståelse for, hvem vi er.

- ❖ *Den formale dannelse*^{26 + 27}, som også har to under kategorier
 - de funktionelle- og metodiske dannelses teorier
Handler om at udvikle elevernes evner, så som: kreativitet, koncentration, social tilpasning osv. samt metoder, der skal kunne hjælpe eleverne senere i livet.

- ❖ *Den kategoriale dannelse*²⁸
 - er en sammenføjning af *den materiale og den formale dannelse*.
 - Enkelt defineret:
for at kunne forklare det *man oplever*, er det vigtigt at besidde begreber/kategorier, kun på dén måde, vil man kunne bevæge sig i forskellige kategorier.

 - Dvs det er *et både og!* Det handler ikke kun om muligheden for at tilegne os verden, men også om, hvad den tilegnelse efterfølgende gør ved vores forståelse af verden i en slags årsag-virkning/ny årsag-virkning-forhold²⁹

²⁵ Kirk2009,s.95 ff

²⁶ Kirk2009,s.97 ff

²⁷ Nielsen, 1998, s.78 ff

²⁸ Kirk 2009,s.100

²⁹ Ibid

Klafki og Frede V

Hvis man skal tale om musikkens berettigelse i folkeskolen, kan man iflg. Frede V, anvende musikken som middel i opdragelsens og dannelsens tjeneste. Vi påvirkes alle af noget udefra kommende, men det er ens egen bearbejdning heraf, der vil danne os, til dem vi er. Ud fra Klafkis teori med en musikdidaktisk vinkling, forklarer Frede V, at i *den materiale dannelse*, står musikken i centrum, og man opdrages *til musik*³⁰. I *den formale dannelse*, står udviklingen af mennesket i centrum, og man opdrages *gennem musik*.

Frede V. kalder det en falsk modsætning³¹, når man siger, at man opdrager *til musik og gennem musik*. Det er uadskilleligt, i det det er *det aktive, oplevende menneske*, som *gí'r* mening til musikken, men samtidig er det musikken, der *giver* de mange muligheder for oplevelse og erkendelse, der dermed medvirker til dannelse af mennesket (ibid).

Hvis man vil sikre sig, at børnene, man danner, kommer hele vejen rundt i dannelsesprocessen, kan det ifølge Frede V. være en god idé, at lade sig inspirere af Klafkis teori om dannelse.

Der må foregå en veksling mellem menneskets aktivitet og lærestoffet i en hermeneutisk erkendelses spiral³² (s. 205) = kategorial dannelse³³. Når eleverne beskæftiger sig med lærestoffet gennem læringsaktiviteten, fører det til, at nye erfaringer lægges til det erfaringsgrundlag de havde fra før!

Lovbestemmelser er vigtige i skolens arbejde, men lad os her efterfølgende se på, hvad lovtekster egentligt er rammegivende for.

Hvad lovteksterne bestemmer

De lovtekster vi før så på, viser klart hvilken drejning udviklingen inden for skolens felt har taget, og det kan være bekymrende, alt efter hvem der ser på dem. Frede V. ser på ændringerne med bekymring, men jeg vil gerne trække et mindre afsnit frem fra Hans Jørgen Andersen og Jens Olsen, kapitel 4, i *Sangen i skolen*, som peger på, at skolen skal ses som en del af et større sammenhæng³⁴. Samfundspolitiske, kulturelle og økonomiske vilkår og interesser afspejler, indirekte eller direkte, væsentlige samfundsmæssige forhold, som skolen er afhængig af. Dvs. at skolens liv påvirkes af de forandringer, der sker i samfundet. Uden at gå i dybden med de problematikker, der kan ligge her,

³⁰ Kirk2009,s.95

³¹ Kirk2009,s.206

³² Kirk2009,s.205

³³ Kirk2009,s.100

³⁴ Abrahamsen,m.fl.1998,s.39

synes jeg, at vi skal se på Andersen og Olsens betragtninger, hvor de peger på de muligheder, der er i forhold til musikfagets CKF'er under sang. Når der fx står: *"I undervisningen skal der indgå et bredt repertoire af danske og udenlandske sange, såvel af ældre som nyere dato"*, så handler denne lovtekst om form og indhold i undervisningen, og her også om et kulturhistorisk repertoire³⁵. Men ud over det kan man sige, at skolens formålsformuleringer er et rids af en dannelsesteori, hvor det står frit at fortolke begreberne. Det er lovtekster givet i form af rammelove, hvilket for det første betyder, at det er op til den enkelte kommune og skole at få dem opfyldt i daglig praksis. Metodefriheden betyder, at den enkelte læreres personlighed, faglighed, engagement mm er af central betydning, også i forhold til fx fællessangen i skolen³⁶.

Opsamling

Folkeskolens Formålsparagraffer afspejler uddannelses- og dannelsesaspekter. Slutmålene efter 6. klasse vægter, ud fra opdelingen i Klafkis teori, den formale dannelse højt. Udvikling af elevernes evner til at: *opleve musikken; deres følelsesmæssige udvikling; evnen til at udtrykke sig; evnen til koncentration og evnen til at forstå sig selv*. Den materiale dannelse findes også: *at kunne udtrykke sig om musik*. Herunder den intellektuelle udvikling, *sangaspektet* (hvor der i alle de forskellige klassers trinmål står: *syng med på et repertoire af nye og ældre danske sange og salmer*), som er den *klassiske* dannelse. Og som Linda Vilhelmsen peger på, vigtigheden af arbejdet med *et højt sangligt stemmeværk*. Måden man tolker formålsparagraffer og formål på vil altid blive en individuel tolkning, hvilket også vil betyde, at der findes mange muligheder inden for den givne ramme. Når der i 2009 er genindført *...herunder syng danske sange...* er det en retningsangivelse for, at man *skal syng danske sange*, men *hvilke danske sange*, er op til den enkelte lærer.

Med disse musikfaglige betragtninger, med lovtekster, paragraffer og formål i mente, vil jeg tro, at musikundervisningen klart bør og kan opveje de behov, der må være for (fælles-)sangens udfoldelse. Men hvordan fungerer det i praksis? Lad os få et pust fra det virkelige liv.

³⁵ Abrahamsen, m.fl. 1998, s. 44

³⁶ Abrahamsen, m.fl. 1998, s. 45

Oplevelser fra praktikken

I praktikken sidste år var jeg vidne til, at lærere i indskoling, som ikke var linjefagsuddannet i musik, men som underviste i musik, valgte at lade eleverne *lege*, fordi det var dét, de (eleverne) gerne ville. De havde kun en time (45 min.), og inden de fik gået frem og tilbage til klasselokalet igen, var den halve tid gået. Så fik de også *rørt sig*, og syntes det *var sjovt*, sagde læreren. Hun kunne ikke selv spille noget instrument og heller ikke for godt synge, så det var, som hun sagde: *også det nemmeste*.

2. klasses eleverne fik undervisning i deres eget klasselokale, fordi de styrtede rundt nede i musiklokalet, og skabte sig helt vildt, så det var umuligt for læreren at få dem til noget som helst. Hvis hun sagde, de skulle synge noget bestemt, ville de hellere synge noget andet. Fik de ikke lov til det, bojkottede de undervisningen ved at larme og styrte rundt. Så nu, fik de musikundervisning i klasselokale. *De har det bedst, når de har fødderne under et bord!* sagde læreren klart og bestemt. I 6. klasse lod læreren, som var linjefagsuddannet, eleverne lave samspil hele tiden. Det var dét, *de helst ville*, og selv om det tog ham 20 – 25 minutter at få ro på dem, så syntes han, dét gav mening. *Og heldigvis var dén time så også snart gået!* var hans attitude.

På skolen var der også fælles *morgensang* torsdag kl. 9.15. Her mødtes indskoling på *Lille Torv*, 165 elever i alt. Her oplevede jeg de samme elever engagerede. De opførte sig, med enkeltes undtagelse, godt og deltog i sangen.

I tre af de seks uger var "mine klasser" sat på til at optræde for de andre elever, ud over fællessangen. 2. klasse og jeg, skulle optræde med *Får løven aldrig ondt i sin tænder?* Vi snakkede om *Spørge Jørgen*, fordi sangen er som en ny *Spørge Jørgen sang*. Jeg stod foran og spillede guitar, så jeg havde øjenkontakt og nærkontakt med både de optrædende, men også tilhørerne. De sang med stor frimodighed, engagement og kraft foran alle de andre elever. Jeg havde lavet teksten med sjove billeder, så alle havde mulighed for at synge med. Til slut skulle de andre elever lære den nye sang, vi lige havde sunget. Jeg havde gjort sangen klar på power point, så de alle kunne synge med. Alle eleverne sang så kraftigt med, så taget nærmest var ved at lette.

Refleksioner i forhold til praksis

Et sådan pust, kan føles som af stormstyrke 10 og næsten slå en om kuld, men nu er det ikke musikundervisning i sig selv, jeg skal forholde mig til, men om der findes musikfaglige og dannelsesmæssige aspekter, der kan berettiggemorgensangen i skolen. Hvis tilstanden i skolerne

rundt omkring er, som jeg har oplevet den på min praktiskskole, er det klart, at man gør sig sine tanker om musikfagets bestående.

Hvis lærere synes, det er nyttesløs, enten pga. tidspres eller ikke besidder musikfaglig kompetencer, og man lader eleverne være "medbestemmende", på den *nemme* måde for at få ro, så er det ikke sikkert, man når at komme omkring alle trinmål, der er opsat for skolens elever. Her kunne passende stilles et interessant spørgsmål, nemlig, at hvis vi lader eleverne *lege, lave samspil og kun synger de sange, de gerne vil*, hvad bliver der så af det læringsrum, hvor vi skal opleve sangglæden, sangen og fordybelsen i den, som også er en del af formålsparagraffen?

Med musikfagets ændringer gennem tiden, fra at være et fag orienteret mod sang og sangfaglighed til at omhandle musik i almindelighed, kunne man så forestille sig, at fællessangssamling/morgensang har potentiale til give børnene noget i *øjeblikket*. Noget, der skete i nuet, og som gør en forskel, *måske* fordi de alle er samlet?!

Oplevelsen fra praktikken efterlod et indtryk i mig af, at eleverne *fik noget med sig*, som lærerne ikke formåede at give dem i musikundervisningen. Dvs. det dannelsesmæssige i musikfaget, set ud fra et socialt og socialpsykologiske aspekt, som Frede V. beskriver det, på en naturlig måde gennem sang som aktivitet. Her fik eleverne mulighed for at arbejde med alle tre dimensioner i *Sange som aktivitet*. De fik mulighed for at synge. Det var en sjov sang, som de opfangede med det samme, så de kunne skråle med af fulde hals, ECP, ifølge Linda Vilhelmsen. Her blev deres stemmer også trænet, med betegnelse PVS, som Linda Vilhelmsen bruger, idet jeg var mig bevidst i valg af tonelejet, der skulle synges i. Min fornemmelse af at de oplevede en fællesskabsfølelse både *som klasse*, da de optrådte sammen, men også *samlet*, da alle sang, må stå for min egen regning, men noget fungerede og gav en god stemning.

Der er mange sider, der kan trækkes frem, når man oplever undervisningen ikke fungerer, men det vil jeg ikke komme ind på i denne opgave. Jeg vil i stedet se på undersøgelser, der er blevet sat ind for at kunne argumentere for, at nedskæringer, reduceringer og nedprioriteringer inden for de praktisk musiske fag har haft konsekvenser, der siden hen har bevirket, at der måtte andre tiltag til for at kompensere for de tab, det har medført. Vi skal i det følgende kort se på to rapporter.

Sangen i offentlighedens lys

Rapport: "Musikfag i undervisning og uddannelse: Status og perspektiv 2010"

Denne rapportes resultater viser klart, at musikfaget (de praktisk musiske fag) de senere år haft hårde betingelser, idet timetallet pr. klassetrin er reduceret kraftigt, nedskæring på 25 % i forhold til musikundervisningstiden pr. klassetrin siden 1970³⁷ samt musikundervisningen for de større klasser, 7.- 9. klasse, er blevet valgfrit. Hvad, rapporten yderligere viser, er også, at der er sket en forringelse af musikundervisningen på pædagoguddannelserne, som er faldet med 80 %, og at antallet af lærerstuderende med musik, som linjefag, er faldet med 50 % siden 2007. Jeg vil ikke gå i dybden med disse statements, men ser, set ud fra et professionsperspektiv, at her måske kan findes en sammenhæng mellem musiklæreres opgiveness og frustrationer og rapportens resultater.

Rapport af Rådgivningsgruppen

(Alle referencer er med sidetal fra rapporten)

På grund af reducere i timetallet til de praktisk musiske fag i folkeskolen, og dermed et ønske om at gøre en særlig indsats for at styrke netop de fag, nedsatte Undervisningsministeriet i slutningen af 2006 en rådgivningsgruppe, der fik til opgave at udarbejde forslag til, hvordan de praktisk musiske fag kan styrkes (rapportens forord, s.1).

Rådgivningsgruppen blev sammensat af repræsentanter fra både kultursektoren og undervisningssektoren, og gruppen afgav i maj 2007 en rapport indeholdende en række anbefalinger. Arbejdet byggede bl.a. på Kunstrådets rapport "The ildsjæl in the Classroom"³⁸ udarbejdet af professorerne Anne Bamford og Matt Qvortrup i april 2006. På baggrund af denne rapport har man på UVM lagt rapporten, udfærdiget af Rådgivningsgruppen, med anbefalinger til, hvordan man kan styrke de praktisk/musiske fag.

Rapporten indledes med ord fra Rådgivningsgruppen, der forklarer, at fagene er med i skolen som, og her citerer jeg direkte:

...et resultat af en historisk udvikling. Fælles for fagene er, at de giver et nødvendigt grundlag for udvikling og dannelse af en alsidig personlighed, hvor alle potentialer hos den enkelte elev får mulighed for at kunne udfoldes. Erfaring med og erkendelse af sig selv og omverdenen sker på mangfoldige måder og med alle sanser.

³⁷ Manifest.dk, s.25

³⁸ kunst.dk

De forskellige sansers udtryksformer varetages af de kunstneriske, kulturbærende og håndværksbaserede fag. Derfor udgør disse fag en væsentlig del af en skole, der indskriver sig i en humanistisk og demokratisk tradition.

Rådgivningsgruppen finder det væsentligt at fastslå, at de kunstneriske fag har en egen vigtig betydning.

Den musisk kreative dimension i folkeskolen skal styrkes, fordi det øger den samlede fond af kundskaber, og fordi det gør det enkelte individs liv rigere og mere mangefacetteret.

De praktisk musiske fag har dog også en betydning, der rækker videre.

En undervisning i skolen, som lægger vægt på faglighed i både de humanistiske, matematisknaturfaglige og de praktisk musiske fag, vil være nødvendig for, at Danmark vil være blandt de mest innovative nationer i verden. (s.2)

Intentionerne bag denne rapport er at gøre opmærksom på, at eleverne øger deres forståelse mellem teoretisk viden og praktiske muligheder gennem de praktisk musiske fag, derfor er de vigtige, (som Frede V. siger, det skal ske i en vekselvirkning.)

”Denne forståelse og kompetence ruste eleverne til at tage initiativ, se nye og måske anderledes muligheder, når opgaver skal løses – ikke kun i folkeskolens fag eller i tværfaglige projektsammenhænge, men også i deres fremtidige virke i arbejde og fritid” (s.2 n).

På side 3 i rapporten ”anbefales” at morgensangen/fællessangen skal have en central rolle i skolernes hverdag, fordi: *At synge sammen styrker i særlig grad fællesskabsfølelsen på tværs af klassetrin, kultur- og aldersforskelle.*

Fællessang som samværsform giver en unik mulighed for, at skolens elever både hører og mærker, hvad det betyder at have et fællesskab med en fælles kultur, hvor sangens tekst og melodi udgør det fælles indhold.

Den offentlige debat

I perioden omkring 2006 og nogle år frem, var der meget skriverseri i bl.a. Kristelig Dagblad og BT om morgensang i skolerne. Undersøgelser blev sat i værk, så der kunne argumenteres for morgensangspraksis i skolerne. Den undersøgelse vi skal se på er foretaget af YouGov Zapera for Kristelig Dagblad i 2008.

Jeg havde et lille validitetsproblem ift. undersøgelsens ”så positive resultater”, da jeg tror, at bladet

bag udgivelsen, selv har interesse i at fremvise de positive svar. Jeg forsøgte at opspore undersøgelsesresultaterne selv, men da det ikke lykkedes, ringede jeg ind og snakkede med en medarbejder på YouGov Zapera. På mit spørgsmål om undersøgelsens validitet, beroligede han mig med, at det er en helt normal tilbagemelding (antallet, der responderer på elektroniske spørgeskemaer), og at det er en seriøs og troværdig undersøgelse.

Morgensang styrker skoleliv

Ud af 250 spurgte skoler, har 152 besvaret spørgeskemaet, hvor af de 114 har sagt, *at der synges morgensang på skolen*:

Ud af 152 spurgte skoler, synger 114 af dem morgensang	= 75 %
✓ 81 skoler har sunget morgensang i mere end 10 år (← 2008)	= 71 %
✓ 16 skoler har indført morgensang for 5-10 år siden (1998-2003)	= 14 %
✓ 17 skoler har indført det inden for de sidste 5 år (2003 – 2008)	= 15 %

Tallene taler for sig selv. Faktisk 75 % af de danske skoler praktiserer morgensang (hvor af 34 skoler 30%) har tilføjet, at de ældste elever ikke er med til at synge). Desuden viste undersøgelsen også brug af et alsidigt sangrepertoire. Dvs. fra 2003 og til 2008 var der yderligere 29 % skoler i Danmark der valgte at praktisere morgensang.

Sangens År 2008

I kølvandet af den offentlige debat om nedprioritering af de praktiske musiske fag mv., blev der på et initiativ, taget af kordirigenten Michael Bojesen, en af landets førende korledere og chefdirigent for DR Radiopigekoret (også kendt fra dommerpanelet i DR1s underholdningsprogram *Maestro*), sat fokus på *sang*. Ideen bag initiativet var, at alle skulle synge noget mere, og det resulterede i at 2008 blev udråbt til Sangens År³⁹.

Jeg nævner bare initiativet kort, da projektet blev til i samarbejde med og med støtte fra bl.a. Undervisningsministeriet, Kulturministeriet og DR.

³⁹ Doks.dk

Sangens År 2008 fungerede som en paraplyorganisation, der skulle udvikle, formidle og markedsføre alle initiativer der omhandlede sang i 2008.

Projektet havde tre ting i fokus:

- 1. Børn og unge:** Vi skal hjælpe børn og unge med at få øjne og ører op for, at sang er den bedste måde at opleve sig selv på og være sammen om. Fællessangen skal tilbage i skolerne, men med ny frisk energi.
- 2. Hele Danmark:** Sang skal igen blive en del af hverdagen, og ønsket er at hele Danmark igen skal mærke glæden ved sang. Det danske korliv skal samarbejde med arbejdspladser og virksomheder, om at udbrede glæden ved at samles om fællessang og andre sociale sangarrangementer, og vi vil på den måde få spredt sangglæden ud i selv de mindste kroge af landet.
- 3. Integration:** Vi vil sætte fokus på at sangen kan være et samlingspunkt på tværs af kulturer i Danmark. Sangen kan være en nøgle til bedre forståelse mellem kulturer og måske lette vejen til en bedre integration.

Inspiration til fællessang

Samme år udgiver Undervisningsministeriet en publikation "Inspiration til fællessang i skolen"⁴⁰ med det formål at inspirere skolebestyrelser, skoleledelser og lærere til at fremme fællessangen på deres skole.

Via eksempler, ideer og oplæg, er det publikationens ambition at sprede lysten og ideerne til at styrke fællessangen rundt om på skolerne i Danmark. Det er vores håb, at læserne kan bruge publikationen som en trin for trin-guide til at udbrede glæden ved at synge sammen⁴¹.

Bertel Haarders skriver som en indledning til publikationen:

⁴⁰ uvm.dk

⁴¹ uvm.dk, i indledningsafsnittet

Ministerens ord:

Vi skal synge noget mere i skolen.

Mange skoler har i dag en fast ordning med fælles morgensang/fællessang.

Sangen har altid haft sin plads i skolen. I gamle dage indledte man altid skoledagen med morgensang, men på et tidspunkt gled den tradition mere og mere ud. Nogle vil måske mene, at morgensang er en unødvendighed, en rest fra gamle dage, som tager tid fra den "rigtige" undervisning.

Denne opfattelse er nu heldigvis ved at forsvinde, og flere og flere skoler har fået øjnene op for de positive sider, der er ved disse samlinger med fællessang.

Samlingerne kan styrke fællesskabsfølelsen på skolen og sprede glæde. Når eleverne synger de ældre og de moderne sange, opnår de en vis fortrolighed med den danske sangskat. På den måde bliver fællessangen en del af elevernes kulturelle dannelse.

Og her skal vi heller ikke glemme salmerne, der er fulde af liv og stærke billeder.

Jeg håber, at denne publikation med gode eksempler fra skolernes hverdag kan give inspiration til lærere, ledelse og skolebestyrelser, både på de skoler, der ikke har tradition for morgensang/fællessang, og for dem, der gerne vil puste nyt liv i en gammel tradition.

Bertel Haarder

Undervisningsminister

December 2008

Rådgivningsgruppens anbefalinger (som før nævnt) til skolerne om, at *morgensangen/fællessangen skal have en central rolle i skolernes hverdag*, bruges også indledningsvis i Undervisningsministeriets publikation, som et vigtigt argument for at lade sig inspirere til morgensangspraksis.

Hvis man selv vælger at gå ind på hjemmesiden og læse mere om projektet, vil man se, at der er rigtig mange skoler, der byder ind med inspiration fra egen praksis af morgensang. Hertil kommer elevernes egne ord for, hvordan de oplever morgensangen, og hvordan de nogle steder selv er medbestemmende i forhold til indhold og fremførelse.

Bertel Haarder siger afslutningsvis i publikationen, at "*Sangens år har været en stor succes, og jeg er glad for, at vi nu kan synge videre*"⁴²! *Sang bringer folk sammen og skaber glæde. Sang er fællesskab,*

⁴² Et efterfølgende projekt af Sangens År, *Syngelyst for børn og unge*, som årligt blev støttet med én million kroner fra Undervisningsministeriet, 500.000 kroner fra Velfærdsministeriet og 450.000 kroner fra Kulturministeriet til og med 2011.

*kultur og tradition. Sangen giver fortrolighed med egen kultur og kendskab til andres*⁴³

Med så stor en succes, som Bertel Haarder giver udtryk for, kan man vel godt forstå, at Dansk Folkeparti fremstiller et lovforslag om, at morgensangen skal gøres obligatorisk – eller? Hvis så mange allerede i forvejen praktiserer morgensang, og mange gerne vil have mere sang, er det da en klar målsætning at arbejde ud fra – eller?

Obligatorisk morgensang?

I artiklen⁴⁴: *Regeringen siger nej til tvungen morgensang i skolerne*, argumenterer DF for, at gevinsten ved morgensang er større fællesskabsfølelse blandt elever, større kendskab til dansk kultur (forslaget omhandler bl.a., at der skal synges to gange om ugen på dansk), bedre integration af unge med anden kulturel baggrund en dansk. Anne-Mette Winther Christiansen⁴⁵ gør klart i artiklen, at hun er imod, fordi hun ikke mener, at 5 minutters morgensang giver mere sammenhængskraft eller integration.

I Kristelig Dagblads artikel⁴⁶: *Er obligatorisk morgensang en god idé*, skriver Dansk Folkepartis uddannelsesordfører Martin Henriksen, at skolerne ikke kun er et undervisningssted, men også et dannelsessted, hvor man får dybere forståelse for nogle ting, som har betydet meget for danskerne gennem generationer. I spørgsmålet om at *elever skal tvinges til morgensang*, siger han, ”at elevernes motivation vil afhænge meget af, hvordan man vælger at drage dem med i processen, så det ikke føles som *tvang*”.

I samme artikel giver Henrik Marstal (musiker og musikforsker) sit besyv med i diskussionen om den obligatoriske morgensang. Han mener, at tvang har givet mere modstand end glæde ved at synge, og derfor er det langt bedre at skolerne ved at se andre skolers glæde ved praksis, selv får lyst til at indføre det. Han mener også, at hvis forældre ville stille krav til skolerne om morgensang, så vil skolerne formentlig også gennemføre det.

⁴³ under afsnittet: *Tre ministerier styrker syngelysten* i publikationen

⁴⁴ Kristeligdagblad.dk

⁴⁵ Venstres uddannelsesordfører

⁴⁶ Kristeligdagblad.dk

I en artikel af BT skrives⁴⁷, at Rådgivningsgruppen også har diskuteret, om morgensang skal være obligatorisk, men mange skolers faciliteter kan ikke rumme aktiviteten, og derfor droppede man tanken. Bertel Haarder selv, citeres også i denne artiklen for, at være modstander af *morgensang på kommando*, det skal komme indefra, selv om han er ked af, at ikke så mange skoler har morgensang.

Obligatorisk morgensang i skolerne – et lovforslag

DF's argumentationer for - og krav om obligatorisk morgensang på skolerne⁴⁸, resulterede i et beslutningsforslag i Folketinget i foråret 2009. Beslutningsforslaget kom igennem to behandlinger. Den endelige afgørelse kom d. 19. maj 2009.

Se beslutningsforslags behandling i Folketinget 19.maj 2009 (under afsnittet *afstemning*):

<http://www.ft.dk/samling/20081/beslutningsforslag/b87/100/431/afstemning.htm#dok>

Det blev et overbevisende afslag, med 17 stemmer *for*, 90 *imod* og 0 hverken *for* eller *imod*.

Opsamling

Rådgivningsgruppens undersøgelsesresultater taler klart for sig selv. Morgensang er en klar anbefaling i styrkelsen af de praktisk musiske fag. *Det styrker "i særlig grad" fællesskabsfølelsen på tværs af klassetrin, kultur og aldersforskelle.* Fællesangen er en sammenhængskraft i den enkelte skole som institution, der styrker den fælles kultur gennem et fælles indhold.

Bag de to tiltag i 2008 lå et bagvedliggende ønske om, at børn skal lære, at sang er den bedste måde at opleve sig selv på og være sammen om. At hele Danmark igen skal mærke glæden ved sang, og den skal blive en del af hverdagen. At sangen kan være et samlingspunkt på tværs af kulturer i Danmark og måske lette vejen til en bedre integration.

Morgensang er: integrationsmulighed, samlingspunkt, giver glæde i hverdagen, tradition, styrkelse af fællesskabsfølelsen på skolen, spreder glæde, samt den er den bedste måde at opleve sig selv på. Den er kulturel, og her er salmerne vigtige, fordi de er fulde af liv og kan skabe stærke billeder.

Morgensang bliver et formalt dannende aspekt, men igen vægtes også kulturel dannelse, vores egen identitet, men også forståelse for andres kultur.

Selv om DF's ønske om at gøre morgensangen obligatorisk blev nedstemt, synes jeg, at der skinner et billede frem, at mange ønsker mere sang for sangens og fællesskabet skyld. Det er endda blevet

⁴⁷ berlingske.dk

⁴⁸ Kristeligdagblad.dk

en anbefaling, men det skal ske ud fra et valg af eget initiativ.

Egen empiri

Jeg har valgt at bruge en blanding af den kvantitative og den kvalitative metoder i mit undersøgende arbejde på skolerne. *Hvor den kvantitative metode søger at give et billede af genstanden i en nøgtern og upersonlig form, kan den kvalitative metode fortælle om undersøgerens personlige opfattelse og miljøer, som han eller hun har været i dialog med*⁴⁹. Jeg er bevidst om, at der er styrke og svagheder ved brug af begge metoder (ibid.s.426), men jeg vil i afsnittet, under de forskellige anvendte metoder, begrunde mine valg.

Først kontaktede jeg forskellige skoler for at høre, om de ville deltage i min undersøgelse vedrørende "*morgensang på skolerne i dag*". De deltagende skoler fik tilsendt/afleveret to spørgeskemaer, et til musiklærere, der var involverede i morgensangspraksissen, og et til skolelederen. Spørgsmålene til lærerne, som jeg tænker, er de personer, der har morgensangen tættest ind på livet i hverdagen, ift. planlægning og gennemførelse, er rettet mod dannelsesmæssig og musikdidaktiske overvejelser, men også af rent lavpraktisk karakter. Lederen besvarer spørgsmål af dannelses- og værdigrundlagsmæssig karakter.

Skoler der har indvilliget i at være med er: 2 skoler i Ikast-brande Kommune, som jeg betegner A og B og 1 skole i Herning kommune, betegnet C. På skole B optog jeg morgensangen på diktafon og på skole C optog jeg morgensangen på mobiltelefon, begge dele er at høre på vedlagte DVD. Her udover har jeg optaget morgensang på mobiltelefonen fra en Specialskole i Vejle Kommune, betegnet SP, og fra en anden skole 0.-6.klasse i Ikast-brande Kommune, betegnet Z, som jeg vil kommentere på.

På alle skoler har skolens leder og ansvarlige lærere af morgensangspraksissen besvaret hvert deres spørgeskema (samlet i bilag 1). På skolerne A, B og C har jeg været inde i de forskellige klasser, introduceret mig selv og mit ærinde samt uddelt spørgeskemaer, som vi sammen har gennemgået, hvorefter eleverne (158 i alt) har besvaret spørgsmålene (samlet i bilag 2). Deres spørgsmål er rettet mod deres egen deltagelse i, samt oplevelse af morgensangen, og om de synes, *det at mødes med de andre elever på skolen og synge sammen er godt eller ej*. Der udover har jeg interviewet

⁴⁹ Brinkmann,2010,s.425

skolelederen på skole B og C. (Referat fra skoleleder B i bilag 3 og endvidere kan høres på DVD'en, tidslinje 07.55).

Under selve afsnittet *Min egen empiri*, i opgaven, vil jeg nærmere begrunde mit valg af metoder.

Spørgeskemaer til 1., 3. og 5. klasse

Jeg lagde i indledningen op til, at jeg gerne ville finde ud af, om morgensang kun er "skolens projekt" eller om eleverne gerne vil – og deltager i morgensangen.

I 1. klasse brugte jeg den kvantitative undersøgelse, ved at stille ét spørgsmål ad gangen og ved at bruge smileys til svarmulighederne, som jeg et ad gangen forklarede, hvilket svar de repræsenterede, når et svar matchede det, de synes passede på dem selv, skulle de række fingeren op. De kunne svare en gang pr. spørgsmål, dvs. der var ingen underspørgsmål. Ved brug af denne metode har jeg større garanti for, at alle forstår spørgsmålene og svarmulighederne. Yderligere behøver ingen af dem at kunne læse eller skrive.

En styrke ved den kvantitative metode er, at man hurtigt kan lave en opstilling over de forskellige spørgsmål og heraf fx omregne til procent, der i et søjlediagram, som jeg også har lavet, kan give et overblik over svarene.

En svaghed ved metoden er, at når de svarer nej til at kunne lide at være sammen med de andre, kan det være af årsager, der ikke har med sangfællesskabet at gøre, hvis nogen fx står og driller. Alle personlige overvejelser bliver ikke bragt på banen ved valg af denne metode, men alligevel synes jeg, at netop en 1.klasse, kan være en god målestok for, om børn i dén alder kan li' morgensang og synger med i de små klasser.

Både 3. og 5. klasse fik udleveret ens spørgeskemaer. De fik stillet kvantitative spørgsmål med afkrydsningsmuligheder, med undtagelse af et enkelt spørgsmål, der blev af kvalitativ art. Det rettede sig mod *hvad syntes du er godt - / dårligt ved morgensang?* Målet var først og fremmest at se, hvor mange der kan lide at samles til morgensangen, og om man deltager. Måske kan man også konstatere, ved at spørge forskellige klassetrin, om lysten til sangaktivitet er dalende med alderen eller ej. Ved at stille kvalitative spørgsmål, håbede jeg, at denne aldersgruppe, som er årgange ældre end 1.klasse, selv kan skrive og har bevæget sig i skolekulturen i længere tid, kan give udtryk for deres personlige oplevelser af *det, der er dårligt, og det der er godt*.

Det gjorde de også, men jeg vælger ikke at inddrage *de* besvarelser, da det vil få mig ind på områder i min opgave, der vil tage opmærksomhed og plads, fra det spørgsmål jeg reelt skal besvare. Jeg vil

dog nævne her, at deres besvarelser vil være rigtige anvendelige i et evalueringssøjemed, med henblik på ændring eller forbedring af skolens morgensangspraksis.

Spørgeskemaer til lærerne og skolelederne

Både Lærere og skoleledere fik udleveret kvalitative spørgeskemaer. Spørgsmålene var, som nævnt før i metodeafsnittet, for lærernes vedkommende, rettet mod dannelsesmæssig og musikdidaktiske overvejelser, men også af rent lavpraktisk karakter, mens skolelederne besvarede spørgsmål af dannelses- og værdigrundlagsmæssig karakter.

Interview med skolelederne

Interview er betegnet under den kvalitative metode, og er efter min opfattelse en god metode. Hvis samtalen tager en uventet drejning, man ikke lige havde set komme, kan man i nuet vælge at følge op ved at stille andre spørgsmål. På den måde vil der i et interview pludselig kunne komme uventet information og tanker på banen, der i det lange løb kan vise sig, at være af betydning for opgavens udfald.

Det er ikke bare lidt, men meget mere omfattende at vælge denne metode, både i indsamling og analyse. Men det, der for min del gør den god, er, oplevelsen af at mærke vægtlægningen bag det talte ord, atmosfæren og den andens personlighed. Det giver noget ekstra, men gør også, at man kan komme til at tillægge svar sammen med oplevelsen én bestemt tolkning, alt afhængig hvem man er. Her er kunsten at kunne være objektiv.

Interviewet inddrages i besvarelserne fra skolernes ledere.

Fremgangsmåden

Først vil jeg kort kommentere på observationerne ud fra bilag 4.

I bilag 1, afsnit 1, har jeg samlet ledernes svar. Man kan nemt analysere på kryds og tværs, men mine anslag rækker ikke til det, så jeg må prøve at være konkret i min opsamling. Jeg vælger at sammendrage deres svar og stille det enkelt op som en samlet enhed, *hvilke værdi- og dannelsesmæssige tanker mv. gør de sig ift. morgensangspraksissen*. I bilag 1, afsnit 2, er lærernes svar ligeledes kort sammenfattet i en helhed. Til sidst vil ser vi på elevernes besvarelser og afslutningsvis vil jeg forsøge at sammenholde hele undersøgelsen og kort prøve at danne et helhedsbillede.

Analyse af observationer

Se bilag 4

Skole A

På skole A var min oplevelse, at læreren indstuderede sangene med eleverne. Der var ingen introduktion af sangene. Da de var færdige, tænkte jeg virkelig – *var det dét? Morgenstund* blev spillet i E-dur, som gik helt op på E´et over a´et, og var meget anstrengende at synge. Børnene og lærere havde svært ved at synge med, og selv jeg måtte opgive. Hun virkede til at have en klar holdning til, hvordan sange skal indstudies, og det gjorde hun målrettet. De sang ikke en af de to sange fra begyndelse til slut. Igen oplevelse. Kun umiddelbart fokus på sange som middel.

Skole B

Det virker godt at lærerne tager imod eleverne.

Sangen spilles i G-dur med klaver. Enkelte steder rammer de tonerne H og C over a´et. Sangen ligger i et fint leje, og idet at melodien hele tiden er både nedad- og opadgående, er det som om, man glider fra den ene tone til den anden. Det virker behageligt og ikke særligt anstrengende at nå op på H´et og C´et. Det har en klar effekt at lederen siger *Kom så*, med det samme, synger alle *igennem*, dvs. med mere styrke, ECP. Sjovt at bemærke de yngre elevs stemmer, der tydeligt ikke når rent op på tonerne, men de synger med kraft, ved brug af deres *talestemme*. Der er fokus på fællesskabsfølelsen, sangenes indhold, aktiviteten og på inklusion (dreng med ADHD)

Skole C

Sangen spilles i C-dur. Tonelejet ligger meget dybt– vi bevæger os helt nede i oktaven under a´et. Det er klart det dannelsesmæssige aspekt, der vægtes i denne morgensang. Følelsen af at det er rart. Dialog om værdier, etiske aspekter i livet og fællesskabsfølelse.

Skole Z

Sangen spilles i Eb-dur. Sangen ligger i et passende leje, og selv om den enkelte gang kommer op på Bb´et og C´et over a´et, synger alle med. Det handler om tradition, udklædning og sidste skoledag. Stemningen var høj, og eleverne er vant til at synge, kan man høre, idet de synger med kraftigt og styrke, ECP. En af pigerne bruger kroppen til at vugge i takt til musikken, mens hun ser glad ud, synger og skyder med sin pistol. Det virker som om, hun føler sig godt tilpas og *fri* til at gøre det, hun har lyst til. Alle drengene nede bagved synger også med.

Skole SP

Eleverne oplever, er glade, deltager med begejstring og iver i sangen og fagterne (dem der kan). De er spændte. De klapper i hænderne, hopper på stedet og viser tydeligt med deres kropssprog, at det, der skal ske nu, er de vilde med.

Det opleves som om at morgensangen er en "kendt genre". De er som børn i 1.klasse.

Hvis ikke skolen lod denne mulighed være til stede, ville de måske ikke tænke så meget over det selv, men i aktiviteten kan man se, at musikken gør noget ved disse elever.

De mærker sangen/musikken i kroppen. Pulsslaget, rytmen – også selv om de ikke selv synger.

Måske er det derfor forsangeren vælger at spille på el-guitar og med høj lyd, hvilket jeg ikke ved med sikkerhed, da han ikke besvarede mit spørgeskema, men jeg tror bestemt ikke disse børn med særlige behov selv ville have mulighed for at synge en tydelig og klangfuld morgensang uden musik. Derfor må det være andre ting denne morgensang vægter.

Sange som indhold? – glem det!

Lære at synge rent? Næh, det tror jeg ikke.

Fortællingen? Måske...

Lære salmer og forståelsen heraf, samt forståelse for gamle ords betydning og værdi? Hmmm...

Bliver de innovative? Næppe, men de oplever i nuet "at høre til" – i et større fællesskab – på trods af handicaps.

Fælles sangskat? Ja, genkendelighed og alle kan være med i livet "der ude", til begravelser, til festarrangementer osv.

Morgensangen er af ren formal dannelse, en meningsskabende aktivitet, der styrker skolens værdier

Analyse og vurdering af skoleledernes besvarelser

Herunder inddragelse af interview med skolelederen på skole B. (Se bilag 1 - første afsnit og DVD tidslinje 07.55)

På spg. 3 i overvejelsen af værdier:

Musikkultur, kulturelle arv, styrkelse af specielt dansk sang, (sange, salmer, fortællinger, historien i teksten), fælles repertoire, dialogen omk. ord i sangteksten, giver et større ordforråd, beriger livet og giver dem et rigere sprog.

Fællesskabet, fælles opstart på dagen, én røst, styrke det sociale fællesskab på tværs af klasserne,

skabe en "vi-følelse", socialisering, læsetræning ved at følge med i sangen, identitet som værende borger i DK.

Dannelsesaspektet i morgensang:

En værdi/kerne gennem livet. Kulturel arv.

Den ene skoleleder nævner tre dimensioner som vigtigt: musikalskbevidsthed, historiskbevidsthed og sprogligbevidsthed. Her udover en halv side af ord og begreber (se næste side): bl.a. kulturel arv, fællesskabsfølelse, demokratisk dannelse, opmærksomhedstræning (lytte til andre, når der gives beskeder), sociale kompetencer/at der er plads til alle (autistisk dreng med diagnosen ADHD/styre sange på storskærm med ipaden), lærer at sange er indikator for sindsstemninger/ et repertoire at synge fra, (når man som forelsket eller bare er glad, får lyst til at bryde ud i sang.) Bliver klædt på til at kunne være i andre kontekster, deltage i *andre liv*, såsom efterskoler og højskoler mv.

Danskfagligt, sprogudvikling, sprogtræning.

Alle tre skoleledere nævner: sangen, sangskat, repertoire, men også det sociale aspekt. Her udover nævnes den kulturelle arv og danskfaglighed (læsning).

I besvarelsen: *identitet som værende borger i DK*, er jeg ikke helt sikker på om det henleder til demokratisering – eller at være "dansker", hvilket vil give to forskellige retninger af forståelse.

(Selv om den kvalitative metode er god i spørgeskemaer, til at få sat personlige ord på åbne spørgsmål, vil der altid være en chance for, at man går forbi hinanden.)

Hertil kommer, at i mit møde med skolelederen på skole B, blev jeg overrasket over den forberedelse han havde gjort sig på, at jeg skulle komme.

Ud over et langt interview gav han mig det nedenfor stående ark med *strø-tanker*, som han kaldte det, hvilket også var udgangspunkt for vores snak.

Demokrati	Dannelse
Humør	Fællesskab
Retorik – større forsamling	Sangskat
Fortællinger (motivator) – <i>mærkedage/tekstforfattere</i>	Historie / både den "lille" og den "store"
Stemmebånd	Vejrtrækning
Sprogets udvikling	Fortolkning
Fonetik – ordstilling	Rim / tempo
Story-starter	Leg → sang
Nærvær	Kommunikation
Glæde	Opmærksomhed
Kunst	Pegepind
Sang → kognitiv – emotionelle	Massage for hjernen
Kulturarv	Sange – hymner
Skråle – <i>bare være til stede</i>	Historisk bevidsthed
Tonefald	Sproglig bevidsthed
Sociale kompetencer	Musikalsk bevidsthed
Jeg → vi	Tanker / følelser
Lyd ← → stilhed	Forældres deltagelse / velkommen til nye

Han uddybede de forskellige punkter, (som også kan høres på DVD'en), og åbnede en verden for mig af mange forskellige aspekter og tilgange i morgensangen, som var nyt for mig. Især alle de danskfaglige aspekter, men også at han både havde musikfaglige - og de dannelsesmæssige aspekter med sammenvævet i en meningsskabende aktivitet. Jeg sad overfor en skoleleder, der viste et engagement, en seriøsitet og en bagvedliggende forståelse for morgensang som aktivitet. Han nævnte historierne, de små og store fortællinger. De dybe og de overfladiske dimensioner i sang er med til at føre os ind ad forskellige veje. Det kan være sjov og ballade, sang og dans til gode rytmer, men det kan også være ord og betydning i sangen, der skaber noget inde i os. Derfor er begge slags sange vigtige.

Analyse af lærernes svar

(Se bilag 1 - andet afsnit)

Jeg synes, at de tre læreres besvarelser (på spg 9) generelt set er meget ens, men vægter også

forskellige aspekter i deres svar. Gennemgående er *fællesskabet, kulturel arv/fortællinger, danske sangskat og sangkendskab, dejligt at synge sammen, god samlet start på dagen og tradition*. Hertil kommer enkelte mere dybdegående elementer som *socialisering, pli, sprog og stemmer styrkes*. Der er også en fælles enhed om, at opbakning fra ledere og kolleger (spørgsmål 7 og 8) er vigtig, da de er rollemodeller for eleverne.

Jeg vælger lige kort at gå lidt ned i lagene, fordi, der er noget jeg finder interessant.

Selv om de vægter ens, spotter jeg en større dybde og flere overvejelser i A1 og B1s besvarelser. Forklaringen kan her ligge i, at skolerne A og B har praktiseret morgensang i al den tid, de har eksisteret, mens skole C kun har praktiseret morgensang i 1½ år. En anden forklaring kan være, at når jeg ser besvarelserne fra skolelederen i spørgsmål 5 og 6, knytter jeg en sammenhæng mellem lærerens besvarelser og hvor *dybt* svarene går. Lad mig prøve at forklare. Det er ikke et negativt billede jeg prøver at få frem her, men en betragtning jeg fremhæver på baggrund af besvarelserne, som måske kan hjælpe mig i mine vurderinger senere. Morgensangen kom i gang på deres skole for 1½ år siden. Skolen stod overfor en udfordring, og da *Den Jyske Sangskole* netop kom med et tilbud og hjælp til opstart af morgensang på skolen, greb de bolden. Ingen af de to lærere (Susan og Morten) er musikuddannet, men deres åbenhed overfor projektet, deres villighed, interesse, engagement, den enes evne til at synge og den andens evne til at spille lidt, samt at de turde gribe bolden *gør*, at de i dag *står for hele udviklingen* (C-Ls svar på spg. 5). Min pointe er altså, at en forklaring, på de *ikke så dybe svar*, kan ligge i, at idet læreren ikke er musikuddannet, vil det heller ikke være de musikdidaktiske og musikfaglige aspekter, der har betydning i morgensangspraksissen, men netop at det må blive: (svar på spg.10) *at de går glade til time, og: at de lærer, de ikke tager skade af at synge*. Ift. værdierne (spg.9) *at det ville være dejligt, at vi på skolen havde en hjemmelavet sangbog med alle de sange, som det er dejligt at kunne*.

Som beskrevet i story-casen i begyndelsen af opgaven, var det en morgensang fyldt af liv, nærvær, dialog, god musik og sang, engagement, solskin og en god atmosfære. Når Susan selv i spørgsmål 6 svarer: *at de bestræber sig på at synge i et toneleje hvor alle kan være med*, tænker jeg, at det igen er et iøjefaldende ord *bestræber*, hun vælger at bruge. Sammenholdt med optagelsen, hvor man kan høre, at deres toneleje ligger meget dybt, (de synger nede omkring E-et, og oktaven under a ét) lyder det som om, at de ikke rigtigt kan synge igennem, fordi det netop ligger så lavt. Hvis hun havde kendskab til det *fysiologiske aspekt*, som både Vilhelmsen, Abrahamsen og Frede V. fremhæver som vigtigt for at børn (voksne), så de ikke mister lysten til at synge, ville det måske have været at høre

på valget af dur, de spillede i. Det er på ingen måde nogen kritik af de her to lærere, for der *kan* også være en anden grund for valg af den lave toneart. Måske kan Morten kun spille i C-dur, som er den letteste dur uden nogen brug af sorte tangenter, da han, som han fortalte mig, bare har lært sig at spille lidt selv.

På alle tre skoler er det lærerne, der planlægger og bestemmer morgensangene, med udtagelse af, hvis der er et optrin fra en klasse. Dog på skole C bliver klasserne på skift *en gang imellem* spurgt.

Skema-oversigt

Da de deltagende elevers besvarelser er på baggrund af ens stillede spørgsmål, har jeg prøvet at stille deres svar op i et procentskema, for at gøre deres svar og dermed holdning til morgensangspraksissen på de forskellige skoler overskuelig. Overskueligheden ligger i, at man hurtigt kan kigge ned gennem kolonnerne og procentvis se, hvad de enkelte klasser har svaret, og kan sammenligne de individuelle skoleklassers svar.

X = 1. klassernes svar

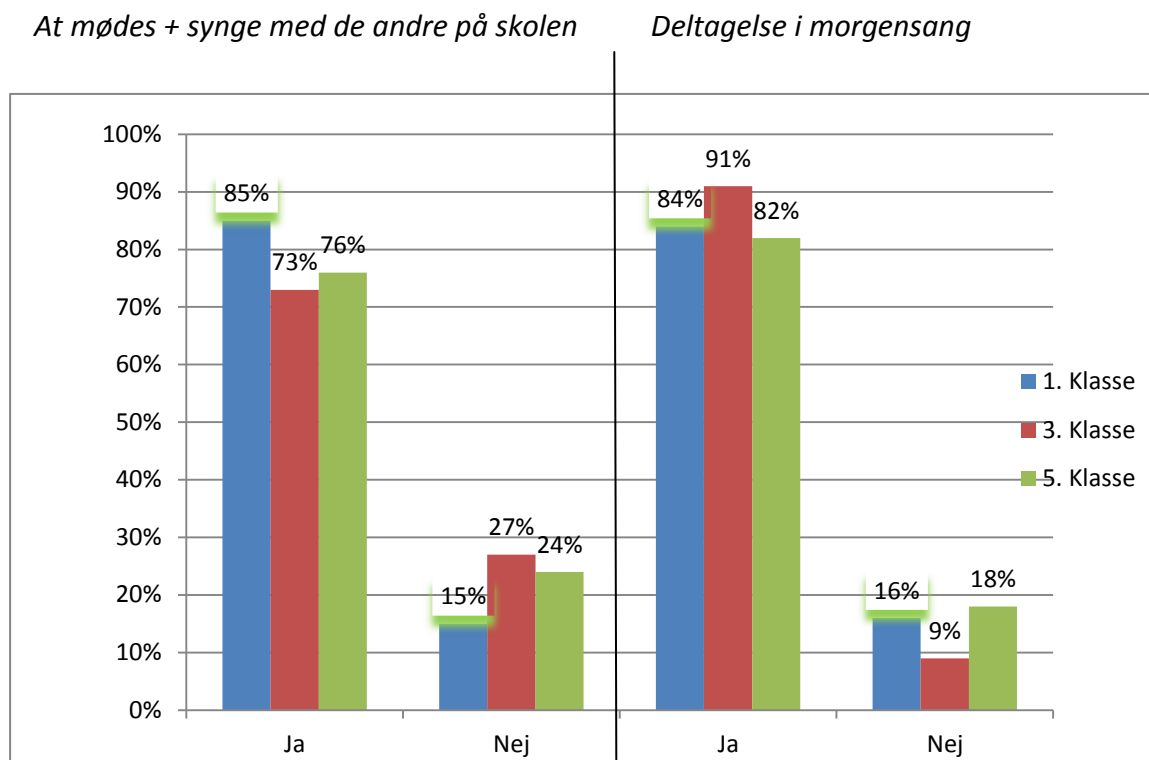
X = 3. klassernes svar

X = 5. klassernes svar

Spørgsmålene:	Alle mødes, er sammen + synger						Deltagelse						Morgensangen i dag på din skole			
	Ja			Nej			Ja			Nej			Rigtig god /god		kedelig	
Tallene i % rundet op / ned:																
Klasserne →	1.	3.	5.	1.	3.	5.	1.	3.	5.	1.	3.	5.	3.	5.	3.	5.
Skole A:																
1.klasse	73			27			73			27						
3.klasse		77			23			94			6		100		0	
5. klasse			69			31			75			25		44		56
Skole B:																
1.klasse	97			3			90			10						
3.klasse		63			37			100			0		63		37	
5.klasse			82			18			88			12		88		12
Skole C:																
1.klasse	85			15			95			5						
3.klasse		82			18			82			18		91		9	
5.klasse			77			23			77			23		92		8

Søjlediagram

Gennemsnit af klasserne på de tre skoler

Analyse af elevernes svar

(Se bilag 2)

Muligheden foreligger, at man kan vælge at se på bilag 2 og sammenligne de enkelte skoler med lærernes besvarelser og beskrivelse af morgensangspraksissen og finde mulige sammenhæng mellem praksis og elevernes svar. Skemaer er et brugbart redskab i evalueringsarbejdet, der kan skabe et godt overblik i en evt. fremlæggelse på skolen for at ændre eller bibeholde noget, men jeg vil ikke komme ind på det her, da det får mig væk fra mit reelle fokuspunkt.

Søjlediagrammet viser, at det er 1. klasse, der er mest glade for *at mødes* til morgensang og *synge med alle*, men 3. og 5. klasse står næsten lige, dog er det 3. klasse, der synes *mindst godt* om at mødes. Det virker lidt banalt at tale om *mindst*, da faktisk 3 ud af 4 elever godt kan li' det. Det bemærkelsesværdige er dog, at når de svarer *om de deltager*, ligger 1. og 5. klasse procentvis omtrent ens, men 3. klasse, der syntes *mindst* om at samles, har den *højeste deltagelsesprocent*. Hvordan kan det give mening? Er der et krav fra skolens side om, at *de skal synge med*? Eller har de misforstået spørgsmålet? Her skulle der have været flere svarmuligheder, hvis man skal finde forståelse for det.

Når man sammenligner procentdelen af de enkelte klasser, om de kan *li' at mødes*, og deres

procentdel om *at deltage*, kan man se, i 3 ud af de 9 klasser er procentdelen den samme i begge spørgsmål, men i 5 ud af de 9 er der en højere *deltagelsesprocent* end at kunne *li' at mødes*. En enkelt klasse har højeste score ved: *li' at mødes*, og hvor *deltagelsen* er mindre. Hvad kan udledes af det?

Dén morgen blev der sunget to sange, og den ene syntes eleven var rigtig god, den anden kedelig. På spørgsmålet om hun kan lide at synge, har hun krydset af i "jeg elsker at synge og jeg synger med", plus at hun har krydset af i "vi kunne godt synge flere morgensange", hvilket vidner om, at hun faktisk er ret glad for at synge. På baggrund af hendes svar som en helhed, bliver det tydeligt, at svaret på "*hvad hun syntes om morgensangen i dag*" åbenbart kun er en holdningen til sangvalget "*i dag*", og mit ønske var jo at finde ud af, hvad eleverne syntes om selve det, at praktisere morgensang i al almindelighed. Dvs. mit spørgsmål var stillet forkert.

Det vil være marginaler at se på de få procent, der adskiller den ene klasse fra den anden mht. om der er sket ændringer i forhold til, at de er blevet ældre. Der er ikke noget der tyder på, at 1. klasse bedre kan lide at synge, fordi man kan se, at 3. klasserne topscorer i deltagelse. Og i at *mødes med de andre*, er 5. klasse højere i procent end 3. klasse.

Med dét i mente, er jeg klar over, at undersøgelsens svar ikke er et nøjagtigt billede af, hvordan eleverne generelt ser på morgensangen på deres skole, men på baggrund af mine observationer (optagelser), synes jeg at resultatet stemmer overens med den virkelighed, jeg så derude.

Opsamling

Der er en klar vægtning af de formale værdier ud fra både læreres og skolelederes besvarelser. Morgensang er fællesskab, det sociale aspekt, "vi-følelse", demokratiseringen, identitet, kulturel arv, tradition og sammenhængskraft. Det at man hører sammen, har en fælles opstart og lære den danske sangskat at kende. Her opleves de klassiske sange, salmer, de hurtige, de langsomme, med dybde og de overfladiske, men sjove sange. Det handler om opmærksomhedstræning, men også danskfaglighed. Det musikfaglige ligger naturligvis i sangen, og det at synge, men enkelte er også bevidst om styrkelse af stemmen.

Resultatet af undersøgelsen i 1., 3. og 5.klasse taler for, at elever, der praktiserer morgensang i skolen, er glade for, at der er en fælles kultur, hvor man mødes og synger sammen. Skulle man ikke synes så godt om, *det at mødes med de andre*, så viser deltagelsesprocenten sig alligevel højere end det og taler måske sit eget sprog.

På baggrund af ovenstående skemaer, tolker jeg at morgensang også er "elevernes projekt", (at de synes om det og gerne vil det.)

Diskussion

Frede V. mener, det er skolens opgave, at sørge for at børn får et repertoire med sig i livet, som udtryk for en fælles kultur, så vi kan udtrykke os på baggrund af en fælles forståelse. Sangen kan samle på tværs af alder, tid og nationalitet, men vi må have forståelse for det, siger Holm og Abrahamsen. Spørgsmålet er så, om det er den danske sangskat, de danske sange, der samler, som DF har et ønske om, eller om det handler om, at man i fællesskabet skaber en sangkultur om et repertoire, der giver udtryk for den pågældende gruppes værdier og selvopfattelse (som i definitionen på fællessang). Både Holm, Abrahamsen og Frede V siger, at hvis ikke vi arbejder med at lave et fællesrepertoire, vil der ske en opsplittning generationerne imellem i vores samfund. Hver skole er et fællesskab, med sin egen kultur, som skolelederen fra skole B sagde. *Sangen er kit, og giver følelsen af "os"*. Har vi ingenting til at binde os sammen, mister vi fællesskabsfølelsen og samhørigheden. Er det det, morgensangen skal give os, er der klart tale om en formal dannelse. Oplevelserne, følelserne, fællesskabet og den danske sangskat som forståelse for sin egen identitet. Med ordbogens definition på sangskat, som *en samling sange om en vigtig kultur*, er spørgsmålet, *hvis kultur?* DF taler om *større kendskab til dansk kultur*, så unge med anden kulturel baggrund bedre kan blive integreret i vores samfund. Abrahamsen siger, at der må være en balance mellem ikke at udviske sin egen identitet og være åbne over for andres kultur. Det handler om at vise respekt, og lade sangen være en samværsform, der knytter os sammen. Fællesskabet har betydning for mennesket både i psykologisk og social forstand, siger Abrahamsen, og det er også dén side af morgensangspraksissen, jeg fornemmede skolerne A, B og C forholdt sig til. Alle læreres og lederes svar peger i retning af denne dannelse, vigtigheden af fællesskabsfølelsen på den enkelte skole. Tager man kun udgangspunkt i sangen som fællesskabsfølelse, integration og om at lave et fælles repertoire og ikke er sig bevidst om det særlige musikfaglige aspekt, der fx handler om den fysiologiske dimension, kan vi risikere, ud fra det Linda Vilhelmsen siger, at elever i fællesskabet kan opleve sig selv med et dårligt *stemmeværd* og ikke føler, de kan synge. Arbejdes der ikke bevidst med det enkelte barns stemme, kan det ende med, at barnet stopper med at synge. Abrahamsen oplever selv konsekvenserne, af det Linda Vilhelmsen snakker om, men mener også, at

problemet med at folk ikke synger med, ligger i, at det er svært at finde sange, alle kan lide. Derfor må man, som lærer, følge med i udviklingen, så man kan lade de sange, der giver mening for de enkelte personer blive optaget i sangfællesskabet, så alle oplever fællesskabsfølelsen. Og det er netop det morgensangen kan, ifølge Bertel Haarder. Styrke fællesskabsfølelsen, sprede glæde og blive en del af elevernes kulturelle dannelse.

Frede V. siger, at der i arbejdet med syngesaktiviteten må være fokus på både den fysiologisk, den psykologisk og den social- psykologiske dimension. Skolens andre faglærere, der er modstandere af og synes at morgensangen tager tid fra deres undervisningstid, vil sige, at det er en opgave, der bør arbejdes med i musikundervisningen. Her siger Rådgivningsgruppen, at de tager fejl. Morgensang er netop anbefalelsesværdig i skolesammenhæng, fordi den styrker fællesskabsfølelsen på tværs af klassetrin, kultur- og aldersforskelle, som er vigtigt for skolens kultur. Modstanderne føler stadig de mister noget, for er morgensangen vigtigere end at styrke fagfagligheden?

Rådgivningsgruppen siger, at det netop er en styrke for alle fag i skolen, fordi elevernes innovative kompetencer (at kunne få idéer, selektere i dem og føre dem ud i livet) bliver styrket gennem de praktisk musiske fag. De udvikler elevernes alsidige personligheder gennem arbejdet med teoretisk viden og praktiske muligheder, der giver dem indsigt og forståelse for at kunne tage initiativer og løse opgaver på nye og anderledes måder. Den innovative kompetence, er vigtig i skolens andre fag, men også i arbejdslivet siden hen. Hvorfor vælger man så at fokusere så meget på test og fagfaglighed, hvis det er på bekostning af elevers innovative kompetencer? kunne jeg driste mig til at spørge.

Folkeskolens formål med at uddanne og danne eleverne, *så de udvikler erkendelse og fantasi og får tillid til egne muligheder og baggrund for at tage stilling og handle⁵⁰*, er en opgave for alle skolens lærere og ikke kun for de praktisk musiske faglærere. Nedskæringer og besparelser har ført til anbefaling af morgensang, men det skal ses som en mulighed for at styrke skolen på mange områder.

Det handler om, at man skal lære noget om samfundet og fællesskabet, siger Frede V. Det handler ikke om et bestemt indhold eller aktiviteten, men hvordan indhold og aktivitet bliver virkeliggjort. Det er her lærerne kommer på banen. De skal vide, hvordan man ud fra musikdidaktiske overvejelser, kan tilrettelægge og gennemføre en aktivitet, så den bliver til dannelse af det hele mennesket.

⁵⁰ Folkeskolens Formålsparagraf stk.2

Konklusion

Når folk har mødt mig, mens jeg har arbejdet med denne opgave, har de spurgt, *nå hvad kom du så frem til i konklusionen?* Jeg har svaret, at jeg ikke har konkluderet endnu. Mit ønske har nemlig ikke været at lave en argumenterende opgave *for* morgensangspraksis, og på forhånd kende svaret. Derfor vil jeg nu i det følgende prøve at nævne de dannelsesmæssige og musikfaglige aspekter, som min undersøgelse har peget på.

Morgensangsamlinger på de forskellige skoler bar præg af en fælles aktivitet med hver deres bagvedliggende overvejelser. Om det handlede om at få en god start på dagen, give eleverne anerkendelse, skabe forståelse gennem dialog og fortælling, at efterlade en dejlig fornemmelse, eller om det handlede om at indøve to nye sange, der skal bruges for at holde tradition i hævd, så tænker jeg bare, hvem kan sige hvilken samling, der fordrede mest? Tæller elevernes svar med som parkometer, var de fleste glade for morgensangen uanset. Så hvad berettiger morgensang på en skole?

Undersøgelsen viste de dannelsesmæssige aspekter i forhold til fællesskabet omkring sangen, kulturelle og historiske arv, socialisering, fællesskabsfølelse, sangglæde, "vi-følelsen", identitet, at være sig selv, integration og den gode start på dagen. Demokratisk dannelse, (kunne lytte til andre og selv bidrage), samt sider som at træne opmærksomheden, lære at udtrykke sig og adfærd. Syngeaktiviteten *er* et musikfagligt aspekt, og her kommer man jo ikke udenom *sangene* og musikken! Sange som indhold, de små og store fortællinger, med et dybt eller overfladisk indhold. Fælles repertoire som styrker kulturen, traditionen, skaber *en røst* og giver samhørighed. Hertil kommer den fysiologiske dimension, som igennem opgaven har vist sig at være af særlig vigtig karakter, altså færdigheder i sang.

Skolerne har en opgave. Vi skal uddanne og danne elever med alt, hvad det indebærer i § 1 stk. 2 og 3. Det er et fælles anliggende for *alle* lærere på skolen. Hver skole er en enhed, en kultur, der bærer et stort ansvar på sine skuldre. Rådgivningsgruppens anbefaling af morgensang på skolerne handler om, at fællessangen⁵¹ kan udvikle og danne den enkelte elevs alsidige personlighed, men også styrke integration, fællesskab og samhørighed på tværs af klassetrin og alder, samt være brugbar i skolens andre fag. Det handler om hele skolen, som fællesskab, med de forskellige kulturer vi

⁵¹ se begrebsafklaringen

repræsenterer samt inklusion af alle elever, med de forudsætninger de kommer med.

Det må blive min konklusion. Morgensangen er både et musikfagligt og et dannelsesmæssigt anliggende, som ovenfor beskrevet, og som min opgave har vist, rummer morgensangen rigtig mange forskellige aspekter, jeg ikke selv har tænkt på før. Om den dermed er berettiget eller ej, må blive helt op til den enkelte skole at tage stilling til. Morgensang er ikke obligatorisk, så det afhænger af, hvordan man tolker de rammegivende love, og hvad den enkelte skole ønsker at vægte i sin uddannelse og dannelse af elever. Dens berettigelse afhænger af skolens valg og hertil kan måske godt bruges en troværdig lærer, der på baggrund af indsigt og viden kan argumentere for dens berettigelse.

Litteraturliste

Abrahamsen, P. m.fl. (1998): *Sangen i skolen*. Frederikshavn: Dafolo Forlag

Alenkær, Rasmus (2008): *Den inkluderende skole i praksis*. Frydenlund

Becker-Christensen, Chr. & Olsen, G. (2002): *Politikkens Dansk Ordbog* (2. udgave, 1. oplæg) Finland: Politikens Forlag A/S

Berlingsketidende.dk: *Danmark, morgensang tilbage til skolen*. Fundet 22.02.13 URL:
<http://www.b.dk/danmark/morgensang-tilbage-til-skolen>

Brinkmann, S., Tanggaard, L. (2010): *Kvalitative metoder: en grundbog: Den kvalitative undersøgelsesforms særlige kvaliteter*, Kbh: Hans Reitzel

Denstoredanske.dk: *fællessang*. Fundet 26.03.13 URL:
http://www.denstoredanske.dk/Kunst_og_kultur/Musik/Folkemusik/f%C3%A6llessang

Doks.dk: *Sangens År*, (2008), 13. februar. Fundet 18.03.13 URL:
http://www.doks.dk/index.php?option=com_content&view=article&id=767:sangens-ar-2008&catid=13:februar&Itemid=755

Folkeskolens formålsparagraf (2006), lovbekendtgørelse nr. 1195 af 30. november

Fælles Mål (2009), *Musik, Faghæfte 7*, Undervisningsministeriet, Kbh.

Genklang.org: *Hvorfor er det vigtigt at synge*, konferencens workshop. Fundet 01.04.2013. URL:
<http://genklang.org/vi-tilbyder/konferencer/hvorfor-er-det-vigtigt-at-synge/konferencens-workshops/>

Kirk, Elsebeth(2009): *Musik som udtryksform: Dannelse til musik og gennem musik*. Kbh:
Socialpædagogisk Forlag

Kristeligdagblad.dk: Artikel: *er obligatorisk morgensang en god idé*. Fundet: 18.02.13
<http://www.kristeligt-dagblad.dk/artikel/318797:Danmark--Er-obligatorisk-morgensang-en-god-ide>

Kristeligdagblad.dk: Artikel: *Regeringen siger nej til tvungen morgensang i skolerne*. Fundet 18.02.13
URL:
<http://www.kristeligt-dagblad.dk/artikel/318828:Danmark--Regeringen-siger-nej-til-tvungen-morgensang-i-skolerne>

Kristeligdagblad.dk: Artikel: *Morgensang er vidt udbredt i skolen*. Fundet 22.02.13 URL:
<http://www.kristeligt-dagblad.dk/artikel/277107:Danmark--Morgensang-er-vidt-udbredt-i-skolen>

Kunst.dk: *Kunstrapport*(2006) Fundet 28.02.13 URL:
http://www.kunst.dk/fileadmin/kunst2011/user_upload/Dokumenter/Kunstraadet/SKR_rapporter_evalueringer/2006_The_Ildsjael_in_the_Classroom.pdf

Musikmanifest.dk: *statusrapport*. Fundet 28.02.13 URL:
<http://musikmanifest.dk/Statusrapport%20final.pdf>

Nielsen, Frede V(1998): *Almen musikdidaktik*, 2. reviderede og bearbejdede udgave 2. oplag, 2002,
Nielsen og Akademisk Forlag

Uvm.dk: *Fællessang*, 2009. Fundet 18.03.13 URL:
<http://pub.uvm.dk/2009/faellessang/indhold.html>

Umv.dk: *Aktuelt, Rådgivningsgruppens Rapporten*. Fundet 19.02.13 URL:
<http://www.uvm.dk/Aktuelt/~UVM-DK/Content/News/Udd/Folke/2007/Jun/~media/UVM/Filer/Aktuelt/PDF07/070621%20rapporten.ashx>

Vilhelmsen, Linda, 2003: *Når børn synger, hva' så?* Forlaget Solo